Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SPROG OG KULTUR

UDGIVET AF

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

VED

PETER SKAUTRUP
H. P. HANSEN OG NIELS ÅGE NIELSEN

Tyveførste bind - hæfte 1

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
MCMLVIII

INDHOLD

Lis Jacobsen: Dølepinde 1–8

Harry Andersen: Jens Vejmand endnu en gang 9–10

Salomon J. Frifelt: Forfatteren og Folkemindesamleren Tobias Tobiassen Kragelund 11–14

Peter Skautrup: Jyske ord. 5. Rebslåer 15–16

Niels P. Bjerregaard (†): Bolette Sørensen 17–30

K. Ringgaard: Lidt nørrejysk lydhistorie 31–32

DØLEPINDE

Af *Lis Jacobsen.*

Tilegnet mindet om *Adam Bøving.*

Den 9. december 1956 skrev den gamle danske entomolog, dr. Adam Bøving, til mig fra Washington, at han havde haft en stor skuffelse: for første gang havde han forgæves slået op i Nudansk Ordbog: ordet *Dyle*, hvormed det engelske *dowel* og *dowelpin* var gengivet i Rosings engelsk-danske ordbog, manglede i NDO! Hvorfra stammede ordet?

Jeg svarede Bøving, at ordet, eller rettere formen 'Dyle' dels er forældet dels dialektal-præget og derfor ikke hører hjemme i en ordbog over rigssproget i dag, men at et åbenbart til dowelpin svarende dansk ord *Dølepind*, der måtte være beslægtet med *Dyle*, fandtes i den store danske ordbog; redegørelsen for ordets historie her – skrev jeg – er imidlertid så ufuldstændig, at jeg nok kunne have lyst til at tage spørgsmålet op til ny behandling i en selvstændig artikel, – "og den skal jeg, når jeg engang får den skrevet, tilegne Dem."

Kort tid efter døde Adam Bøving, 87 år gammel, til sin sidste time lige munter af sind og i fuld arbejdsform: mikroskoperende, tegnende, skrivende ...

Af min artikel blev der intet dengang, men da jeg fornylig kom til at se på materialet, syntes jeg, at det – trods emnets stærke begrænsning – havde en viss almen interesse; jeg fremlægger da her den lille lejligheds-undersøgelse – tilegnet mindet om min elskelige gamle ven.

I

Først skal artiklen *Dølepind* i ODS (IV sp. 56) anføres; den lyder i sin helhed: [1])

> "**Døle-pind,** en. (vist beslægtet med I. *Dølle;* bødkersprog) især i flertal; om smaa træpinde, hvormed de forskellige stykker af laaget eller bunden i en tønde forbindes. V. H. O. Madsen. Krudt (1881) 27."

Den kilde, der henvises til, er en lille instruktionsbog, forfattet af den fine artilleritekniker (senere krigsminister), der om indretningen af krudttønder meddeler, at "Bunden og Laaget dannes hver af 2 Kamstykker og et Mellemstykke, der forbindes ved fire *Dølepinde*," og at "*Dølepindene* ere 2 Tommer lange, 2–3 Linjer tykke og sidde 2 Tommer fra Kamstykkernes Ender". – Det kan af materialet i Ordbogssamlingen på Det kgl. bibliotek ses, at man ikke har haft andet at bygge artiklen på end den her nævnte kilde, som derfor har dannet hele grundlaget for definitionen; intet under at denne er blevet noget ufuldstændig. Der kan ikke være tvivl om, at ordet 'døle-pind' som omtalt svarer til det engelske *dowel-pin* og er synonymt med substantivet *dowel*, der i OED (The Oxford English Dictionary) defineres som

> "a headless pin, peg, or bolt of wood, metal or other material, serving to fasten together two pieces of wood, stone etc by penetrating some distance into the substance of the connected pieces".

---

[1]) Her og i det følgende opløses de redaktionelle forkortelser, ligesom der er foretaget ændringer i tegnsætning m. m. Kursivering af de behandlede ord skyldes overalt nærv. artikels forfatter.

I samme betydning bruges iflg. OED sammensætningen *dowel-pin*. Denne meget vide anvendelse af dowel og dowelpin dækker jo også den specielle brug af 'dølepindene' i V. H. O. Madsens krudttønder, men det danske ord har lige så lidt som det engelske været indskrænket til at betegne de småpinde, der forbinder stykkerne i tøndelåg og tøndebunde. Det turde være korrekt, når den udmærkede ordbogsforfatter *Svend Rosing* (1804–84) i sin engelsk-danske ordbog, som Bøving i sit brev henviser til, oversætter 'dowel' (og 'dowel-pin') ved "*Dyle, Nagle*" med tilføjelse "*i kanterne af samlede Bræder*", d.v.s. at *Dyle*, der virkelig er synonymt med *Dølepind* (se ndf.), anvendes om forbindingspinde i almindelighed ligesom dowel og dowelpin. Artiklen dowel fandtes ikke oprindelig i Rosings ordbog, men er først optaget i 3. udgave (1869), dowelpin først i 5. udg. (1883). Den stadige syslen med artiklen under den kyndige forfatters hånd borger for, at det af ham valgte danske ord *Dyle* har været levende i rigssproget i 2. halvdel af 19. årh. [2-3]

I ODS findes substantivet 'Dyle' ikke, derimod har ordbogen en artikel (III sp. 1167) om det ensbetydende *Dybel* (med sideform *Dyvel*), der indledes:

"**Dybel,** en. (ogsaa **Dyvel**). flt. *dyb(e)ler*, *dyv(e)ler* samt (nu næppe brugeligt) *dyber*. (fra tysk dübel, beslægtet med *Dup*, I *Dumling* ...)"

hertil føjes flg. definition:

"tap (i reglen af rundt tværsnit) af træ ell. metal, som inddrives halvt i hvert af to stykker, der skal forbindes."

Til brug for denne artikel har redaktionen (omkr. 1920) bedt Teknologisk Institut om oplysning vedrørende anvendelsen af formerne *Dybler*, *Dyber* og *Dyvler;* formen *Dyler* (sing. *Dyle*) har man derimod overset. Svaret fra Teknol. Inst. er udførligt og af interesse; det hedder heri:

"Ordet staves paa mange Maader, uden at vi kunne afgøre, hvilken der er rigtigst eller almindeligst. Snedkermester Th. Topp her siger *Dygler*. Professor Thaulow bruger i sin Bog om Træ s. 197: *Dyvler*. Dr. phil. Fr. Poulsen skriver i "Møbelkunstens Historie" I, s. 11: *Dyler* (er dog i hvert fald uheldigt). – Dybler, Dygler, Dyvler kan være baade af Træ og Metal. – Elektrikernes *Spiraldybler* er lavet af blød galvaniseret Jerntraad, der anvendes ved Befæstelse af Skruer i Mur."

Det fremgår heraf, at ordet i plur. (hvor det som regel bruges) kendes i 3 former: *Dybler*, *Dyvler* og – *Dyler*. Den af snedkermester Topp meddelte form *Dygler* må nemlig være en konstrueret skriftform for taleformen *dyler* – lavet i analogi med

[2]) I ordbøger fra nyere tid er 'dowel' gengivet ved andre ord eller ordformer, således i Gyldendals "røde ordbog" 1909 (og flg. oplag) ved 'Laaseprop', i sidste udgave (1954) er dowel oversat ved *Dyvel* (samme ord som Dyle, se ndf.) ligesom i Politiken's engelsk-danske ordbog 1957.

[3]) Om Rosings forudsætning for fortrolighed både med engelsk og dansk skal det oplyses, at han er født i London (som søn af den danske præst) og først i 8–9 års alderen (1812) kom til Danmark. Her sattes han i Roskilde Katedralskole og blev 1825 student (fra Horsens statsskole); allerede i sin studietid begyndte han at give undervisning i engelsk og fortsatte som engelsk-lærer efter at han (1831) var blevet kandidat i teologi; først i slutningen af 1840'erne måtte han opgive sin lærervirksomhed, da engelsk-undervisning i statsskolen ikke kunne opretholdes. 1849 tog han da et præsteembede, men vedblev med sine engelsk-studier, idet han koncentrerede sig om udarbejdelsen af den engelsk-danske ordbog, hvis 1. udgave fremkom 1853.

skriftformer som f.eks. plur. *ugler* til taleformen *u'ler* og lign. Eksistensen af en form *Dyler* bekræftes (selv om Teknol. Institut betegner den som "uheldig") ved det citerede sted hos Fr. Poulsen, hvor det meddeles, at grækerne "forbandt Møblernes enkelte Dele ikke alene med Nagler, Hængselbaand, Tapper og Lim, men de kendte også de sværere Forbindelser som Forzinkninger, Svalehaler, Samling med *Dyler* eller med Not og Fjeder."[4]) Desuden findes sing. *Dyle* (hvad artiklens redaktør ikke har været opmærksom på) under *Dyvel* i Falk og Torps etym. Wörterbuch I (1910); her anføres som sideformer til 'Dyvel': "*dybel, dyber, dyle*". Endelig skal det nævnes, at Udvalg for Folkemål har en optegnelse (Voldtofte 1008) fra en fynsk karetmager, der oplyser, at "de tappe, som fælget føjes sammen med, hedder *dæmninger* eller *dyler*".

Om formen (plur.) *Dyber* gav Teknologisk Institut ingen oplysning, men ordet er hjemlet i F. Wagners Lærebog i Teknologi (1885), hvor der (s. 533) står:

> "For at forhindre Bevægelse ud fra Samlingsplanet anvender man *Dyber (Dyvler)*, skjulte Trætapper, halvt nedsatte i hvert Stykke, f.Ex. ved Tøndebunde, Hjulfælg o.s.v., de benævnes ogsaa Dumlinger. – Ved sværere Planker anvendes som *Dyber* større firkantede Tapper, som sættes ind med Lim og fastholdes yderligere ved, at der slaas Trænagler paa tværs gjennem dem og Plankestykkerne."[5])

Formen 'Dyber' ser iøvrigt lidt fordægtig ud; i hvert fald har de ordbogsforfattere, der omtaler ordet, ikke haft held til at finde en til plur. 'Dyber' stabil sing. form. Citatet fra Falk og Torp viser, at man her fejlagtigt opfatter '*dyber*' som enkelttal; ODS har en højst besynderlig sing. "**Dyb,** en" som opslags-ord (sp. 1158) med henvisning til artiklen 'Dybel', men her findes kun plur. 'dyber'; ordbogsmanuskriptet har dog "*Dyb* [dy'b]", der altså senere må være blevet strøget (formentlig har man da glemt samtidig at stryge henvisningsartiklen). En tredje entalsform *Dybe* træffer vi i Mohr og Nissens tysk-danske ordbog I (1900) under *Döbel*, der oversættes "Pløk, Tap, Dybe."

Om anvendelsen af 'Dyvel' giver Teknologisk Institut flg. oplysninger:

> "Professor Thaulow bruger Ordet *Dyvel* om dobbeltspidse Stifter til Samling af Tøndebunde. – Bødkermester, Oldermand Carl Petersen, kender ikke Ordet Dyvel i den Betydning; Bødkeren kalder altid omtalte Stifter for *Forbindingsstifter*. – Endvidere bruger Professor Thaulow 'Dyvel' om Tappe til Styring af de 2 Dele af en Model. Modelsnedker L. Andersen, Stefansgade, kender ikke Ordet Dyvel i den Betydning. Modelsnedkerne bruger altid Benævnelsen *Styretappe*."

---

[4]) På ordbogssedlen med henvisning til dette sted har redaktøren tilføjet: "Fr. Poulsen oplyser mundtligt, at *Dyler* må være trykfejl". Det skal man dog ikke hæfte sig ved. Fr. P. var en omhyggelig korrekturlæser, der næppe havde overset "fejlen", hvis den var trykkeriets. Derimod er han – stillet overfor spørgsmålet, om han ville opretholde den mistænkelige form – blevet usikker og har overladt 'Dyler' til sætternissen. Sligt er ikke noget enestående tilfælde (jævnfør om 'Dyber' ndf.).

[5]) Da ms'et til artiklen 'Dybel' i ODS ca. 1920 blev udarbejdet, lod redaktøren forespørge hos den gamle generalmajor (Wagner er født 1840, han døde 1923), om han kunne vedkende sig den sjældne form *Dyber:* "Nej, Dyber må være Trykfejl", lød svaret. Skulle generalmajoren have haft ret heri, måtte uheldet (foruden de to gange i lærebogen) have gentaget sig både i 1. og 2. udg. af Salmonsens konversations leksikon, hvor selve opslags-ordet af Wagner (der er forf. til artiklen) er angivet som **Dyber** (med sideform *Dyvler*)!

Besvarelsen lader ane, hvor vanskeligt det er for en stakkels ordbogsforfatter at skrive tilfredsstillende artikler om fagord. ODS har taget det parti slet ikke at notere divergenserne: i artiklen 'Dybel' (Dyvel) meddeles intet om, at der er fagfolk, som kun bruger ordet 'Forbindingsstifter', eller at andre fagmænd bruger Dyvel om 'Styretappe'; ordet *Forbindingsstift* er ikke medtaget i ODS, og i artiklen 'Styretap' nævnes det ikke, at Dyvel kan bruges synonymt hermed. [6])

Vi skal nu se på det tilhørende verbum. ODS har herom (III 1169):

dyble, v. (ogsaa *dyvle* Feilbergs Ordb., jf. *dyle* Moth). [ˈdy·blə, ˈdyulə] *-ede* (af *Dybel;* jf. tysk *dübeln*) samle ved dybler. – (henvisninger til Moth, Ordbogssamlingen, samt til Dahl og Hammers ordbog).

Den hos Moth forekommende form at *'dyle'* er en afslibning af infin. *'dyvle'*, ligesom substantivet plur. *Dyler* er udviklet af *Dyvler* (jf. *Dæ·len* af *Dævlen* etc.).[7]) Citatet fra Moth, der afgiver den ældste hjemmel for ordets forekomst i dansk, lyder i sidste redaktion, GkS 774 2° (D 188):

"*Dyle*, at, .. Er at sammenföie hiul i dylingen. Compingere absides. .. *At dyle hiul.* Er en Jule-lêg, hvori bönder[8]) gâer omkring i en krêds, og formanden driver dem sammen, og banker dem tet af. Ludus Saturnalitius Rusticanus."[9])

Det her forekommende verbalsubstantiv *Dyling* har Moth også som selvstændig artikel: "*Dyling*, en" (D 189); hvor ordet forklares som "de stæder på hiulfellen, hvôr felstÿkkerne föies sammen, interstitia apsidum."[10])

Mange år efter at artiklen *dyble* var trykt, blev ordbogsmaterialet forsynet med et nutidigt eksempel på formen *dyle*, hentet fra museumsinspektør C. G. Schultz's artikel om Aggersborg i "Nationalmuseets Arbejdsmark" 1949; her står (s. 95):

"Bag de således forankrede yderstolper har vel de lodrette stød i træforhudningen været skjult, og plankerne har sandsynligvis været notet sammen i kanterne og *dylet* fast i stolperne."[11])

ODS' redaktion har også spurgt Teknologisk Institut om brugen af verbalfor-

---

[6]) Stedet i Thaulow's "Træ og Træets Bearbejdning" 1912, s. 197 (= 1924, s. 203) giver meget klar oplysning: "*Dyvler* er dobbeltspidse Søm, der indslaas halvt i hvert af de to Træstykker, der skal forbindes, hvorved de forhindrer en gensidig Forskydning. *Dyvler* anvendes paa denne Maade i Tøndebunde. En særlig Anvendelse har *Dyvler* faaet i Modelsnedkeriet, hvor de benyttes til at sikre to Modelhalvdele i Forhold til hinanden."

[7]) Jævnfør også engelsk *dolepin* (OED) af *dowelpin.*

[8]) Første redaktion (side 182) har "*börn*"; desuden findes der små ortografiske afvigelser.

[9]) Legen "*å dywl hywl*" omtales af Feilberg i artiklen *dyvle* (I. 224), hvor flg. remse anføres: "*a dyw·ler mi hyw'l å træ'ker mi føl·er*", "jeg sætter nagler .. i mine hjul og trækker mine fel [fælge]". Samme leg er beskrevet i Tang Kristensens "Børnerim, Remser og Lege" (1896) s. 223 under den synonyme titel: "At sløve Hjul", se Feilberg III s. 391.

[10]) Jeg er ikke stødt på tilsvarende verbalsubstantiver til *dyvle* og *dyble;* men ODS har (V sp. 342) det aktive verbalsubstantiv *Fordyvling* til verbet *fordyvle.* – I betydning og oprindelse forskellig fra verbal-substantivet *Dyling* er tings-benævnelsen *Døvling* (ODS IV sp. 86, jfr. note 16 ndf.); dette subst. er synonymt med "Dyvel" og ligesom dette udgået fra nederty. *dovel, dövel,* jævnfør sv. dial. *dövling* (se Hellquist, Sv. etym. ordbok under *dyvika*) og norsk *duvling* (Alf Torp, Nynorsk etym. ordbok under *dubling*).

[11]) Både formerne *dyvle* og *dyle* bruges stadig på Nationalmuseet, én afdeling har knæsat 'dyvle', en anden 'dyle' (mundtlig meddelelse).

merne *dyble* og *dyvle*, derimod nævner man ikke *dyle*, – og så er det just denne form, der indeholdes i svaret. Det hedder:

"Angaaende Ordet *dyble* eller *dyvle* i Betydningen sammenføje Træ, oplyser Snedkermester Topp, at man siger "Stolen er *dyglet* sammen" i Modsætning til tappet sammen."

Ligesom skriftformen *Dygler* må dække udtalen *dyler*, forudsætter skriftformen *dyglet* udtalen *dylet*.

Endnu kan det oplyses, at der i Ordbogssamlingen ligger en seddel på et verbum *dølle*, der fører os tilbage til vort udgangspunkt *Døle-pind*. Den fyldige meddelelse, der er stedfæstet til Voldborg herred (de sydligste sogne på Horns-halvøen), skyldes lektor Johan Repstock, Hillerød, og har som overskrift: "*at dølle = at pinde sammen*". Derefter hedder det:

"Det er hyppigt, at gamle møbler af landlig oprindelse ikke er sinkede sammen. De er da heller ikke samlede med søm, men ved hjælp af pinde (griffeltykke), der er slaaet ind i borede huller. De siges da at være *døllede* sammen."

Hermed har jeg givet en oversigt over det med 'dowel' og 'dowel-pin' nærmest beslægtede danske ordforråd. Det strækker sig, som vi har set, over henved tre hundrede år – fra ca. 1650 (Moths kilder) til idag, omfattende såvel rigssprog som dialekter.

Det kan nu fastslås, at man i dansk, svarende til engelsk *dowels* og *dowelpins*, har flg. ord og ordformer: plur. *Dybler*, *Dyvler*, *Dyler* og (det noget usikre) *Dyber*, med sing. *Dybel*, *Dyvel*, *Dyle* og *Dybe* (?), hvortil kommer *Døle-pind*. Svarende til verbet '*to dowel*' har man *dyble*, *dyvle*, *dyle*, *døle* (og *dølle*), – derimod ikke 'at dybe', der er et helt andet verbum, afledt af adj. 'dyb'.

II

Udgangspunktet for ovenstående undersøgelse var ønsket om at bringe ordet 'Dølepind' fra en isoleret stilling ind i en ordfamilje, hvor benævnelsen hørte hjemme. Den i artiklen i ODS fremsatte formodning om, at ordet skulle være beslægtet med substantivet *Dølle* (jf. foran s. 1) må afvises; 'Dølle' er (som omtalt i artiklen *Dølle*, ODS IV sp. 60) lånt fra nedertysk *dölle* = ty. *tülle*, rør, lysepibe; det bruges på dansk om et *metalrør*, der omslutter den yderste ende af et skaft, og har således hverken lydligt eller indholdsmæssigt forbindelse med tysk *döbel*, engelsk *dowel*, dansk *dyvel* etc. = 'forbindingspind'. At det er med disse ord 'Dølepind' hører sammen, vil være fremgået af den foregående redegørelse. Desuden er det formentlig lykkedes at godtgøre, at den afslebne form *dyle*, både som subst. 'Dyle' og som verbum 'dyle' har gammel borgerret i sproget.[12])

[12]) Hvad angår de iøjnefaldende mangler ved artiklen 'Dølepind', vil jeg minde om, at artiklerne i de første bind af ODS så at sige alle har svagheder. Det kunne ikke være anderledes. Det citatmateriale redaktionen dengang havde til rådighed var såre mangelfuldt, og de fleste af redaktørerne var unge og uerfarne. Alligevel må man undres over, at forfatteren af artiklen "Dølepind"

Om etymologien til *Dybel, Dyvel* oplyser ODS (se ovf. s. 2), at ordet er lånt fra højty. *dübel;* man savner meget henvisning til nedertysk *dövel (dovel)* og til engelsk *dowel.* En kort og klar oversigt over ordets udvikling gives i Kluges etym. Wörterbuch (nyeste udg. Berlin 1957) i artiklen *Dübel* (p. 145). Her føres ordet tilbage til en germansk verbalrod **dub*, hvoraf det er dannet ved l-suffix i lighed med andre redskabsnavne. Som ligestillede former anføres oht. *(gi)tubili*, mht. *tübel*, mnt. *dövel* og eng. *dowel* (forlyds-d'et i ty. *Dübel*, ældre *Döbel*, skyldes nedertysk indflydelse). Der er altså ikke tale om lån fra nedertysk til engelsk, men om et fælles germansk stamord. Dette må være gået tabt i nordisk, hvor ordet ikke findes i noget af de gamle sprog, men i nyere tid er indlånt i dansk (derimod ikke i norsk og svensk, der har andre ord for en dyvel). Det er sandsynligt, at det i 17. årh. hos Moth forekommende verbum *dyle* er udgået fra substantivet *Dyle*, af *Dyvel*, og at dette er indkommet fra nedertysk, måske allerede i 16. årh., medens formen *Dybel*, der først findes i 19. årh., er indkommet fra højtysk; denne form har aldrig fået fodfæste i håndværkersproget, hvor *Dyvel* stadig er den herskende form og må forklares som identisk med det gamle 'Dyvel', ikke som nyudviklet af 'Dybel'.[13]) –

Hvad det til Dybel, Dyvel, Dyle dannede verbum angår (se foran s. 4), er *dyble* sikkert en ren skriftform, medens både *dyvle* og *dyle* er i levende brug (jævnfør eksemplerne foran). Ved siden af formerne med y findes (se s. 5) former med ø: *dølle* – og *døle* i dølepind. Det synes mig nemlig naturligst at opfatte *Døle-pind* som sammensat med verbet døle, altså en pind til at døle med, jfr. 'strikkepind' o.lign.[14])

Med hensyn til ordets betydning, angives denne i de tyske oldsprog som "pflock, zapfen, nagel". Hos Schiller u. Lübben defineres 'dovel' nærmere som "der Zapfen, der die Theile des Bodens einer Tonne verbindet". Mon denne snævre definition ikke – ligesom definitionen på 'Dølepind' i ODS – hviler på et for spinkelt kildemateriale? Der er dog ingen tvivl om, at 'Dyvler' i gammel tid fortrinsvis har været anvendt til sammenføjning af de enkelte stykker i *tøndebunde* (og -låg), og til sammenføjning af fælgene i et *hjul.* Det sidste giver artiklen 'dowel' i OED vidnesbyrd om: Oxford Dictionary anfører fra 14. til 18. årh. (ældste eksempl. 1340, yngste 1794) fem citater

henviser til det i betydning ganske afvigende ord 'Dølle', men overser den få måneder tidligere trykte artikel 'Dybel', der omhandler et nærbeslægtet og synonymt subst.

[13]) En mere folkelig forklaring gives i Folke Jacobsens "Fag-Ordbog for Snedkere", 1933, hvor det (s. 34) siges, at "Dyvel betyder Teufel (Djævel)"! jf. ODS: I.*Dyvel.*

[14]) På samme måde ville jeg opfatte engelsk *dowel-pin.* I OED opføres det derimod blandt ord, der er sammensat med substantivet dowel, men disse ord har indholdsmæssigt en anden karakter f.eks. *dowel-hole* = "a hole into which a dowel is or may be inserted" etc. – Jeg gør samtidig opmærksom på, at den i OED fremsatte etymologi af dowel næppe er holdbar. Det hedder, at ordet er "of doubtful derivation": måske svarende til mnt. *dovel;* et afhængighedsforhold mellem formerne *dovel* og *dowel* vækker dog redaktionens betænkelighed, hvorfor OED tilføjer: "Still closer in form is OF. *doelle, douelle* barrelstave, dim. of mod. F. *douve* in same sense", men – hedder det – "the transference of sense is unexplained". Ja, en udvikling fra betydningen: stavene i en tønde til betydningen: små forbindingspinde i almindelighed turde ikke blot være "uforklaret" men uforklarlig. To forhold bevirker desuden, at man kan se bort fra slægtskabet med fransk *doelle;* det ene: at dette ville afskære det naturlige slægtskab med både de højtyske og nedertyske ord, da disse i hvert fald ikke kan gå tilbage til de franske tøndestave, det andet at fransk *doelle* først er hjemlet fra ca. 1300 (1296, Bloch et Wartburg), altså kun få artier før dowel – i helt anden betydning – foreligger vel forankret i engelsk litteratur (bibeloversættelsen).

Billedet, der er taget fra det amerikanske, tekniske tidsskrift 'Scientific Monthly', viser en hoben store dølepinde, der er væltet ud af den moderne dowel-pin maskine og falder ned hulter til bulter som pinde i et kæmpe-skrabnæsespil; deraf benævnelsen: *Giant Jack-straws.*

på dowel, og disse omhandler alle dyvler i *hjul*, særlig i hjulfælge. Det sidste eksempel lyder: "The felly with the pins or dowels on the end, by which it is kept secure at the joints". (Fra 19. årh. viser citaterne en videre anvendelse af ordet svarende til den foran anførte almindelige definition). At også de ældste hjemmelsteder i dansk tilhører hjulmageriet – jævnfør at udtrykket 'dyle hjul' er blevet betegnelse for en leg – er næppe en tilfældighed. Benævnelser på centrale dele indenfor dette håndværk har deres rødder i de germanske sprogs ældste tid, således: *hjul, nav, fælge* o.fl.

I det forhåndenværende materiale fra ældre tid synes der ikke at være eksempler

på ordets brug udenfor bødkerhåndværket og hjulmageriet, men i nyere tid findes – som det vil være fremgået af det foregående – de små forbindelsespinde i mangfoldige anvendelser; *dowel* og *dowelpin* bruges jo ifølge OED (jf. foran s. 1) om en "pin, peg or bolt" af træ, metal eller andet materiale, der tjener til at sammenholde to dele af træ, sten etc. ved at dyvlen trænger et stykke ind i hver af de to dele der skal sammenholdes. Det er bemærkelsesværdigt, at medens dyvlen i århundredernes løb har udvidet sit brugsområde til så at sige alverdens materialer og genstande, har den lille pind standhaftigt bevaret den *egenart*, som fra begyndelsen var karakteristisk for dens anvendelse, nemlig at sammenholde to stykker ved at drives halvt ind i det ene, halvt i det andet stykke. Citaterne har vist os dyvlens anvendelse – foruden i bødker- og hjulhåndværket – ved sammenføjning af møbeldele, modeldele (ovf. s. 3, 4 og 5), planker og stolper i huse (ovf. s. 4) m.m., dertil skal føjes et eksempel fra armering af veje. I sin bog "Jord- og betonlære" skriver ingeniør Bent Gregersen:

> "Pladerne (i en betonvej) styres i forhold til hinanden ved hjælp af *dyvler* både i længde- og tværretningen. I Danmark bruges rundjern med diameter 18–22 mm og længde 40 cm. *Dyvlen* støbes ind i den ene plade, passes nøjagtigt til i fugeindlægget og behandles på den del, der stikkes ind i den anden, således at den kan glide frem og tilbage i betonen." (3. udg. 1955, s. 150).

*

Med brevet fra dr. Adam Bøving fulgte et lille udklip af det da lige udkomne decemberhæfte (1956) af det store amerikanske tidsskrift "Scientific Monthly" med overskriften *Giant Jackstraws;* teksten lyder:

> "The giant jackstraws photographed on our cover (se illustrationen) are actually wooden dowel-pins, each about 18 inches long and ½ inch in diameter, for furniture. Here they are being cured by air drying after having been dumped from the dowel-pin machine."

Et bedre vidnesbyrd om de små middelalder-pindes levedygtighed kan man vel ikke få end det der afgives af disse amerikanske 'Dølepinde', fremstillet i en tip-top moderne dowel-pins maskine, hver pind vokset til henved en halv meters længde, udråbt som kæmpe-skrabpinde (i skrabnæsespil)[15]), og gengivet i helsidesbillede på tidsskriftets omslag. Således har vi kunnet følge dølepindene på deres vej fra Central-Europas middelalder til den "nye verden" af idag[16]).

København, oktober 1958.

[15]) De dyvler, der i nyere tid anvendes i Danmark ved armering af veje, er jo også meget lange, se ovf.

[16]) Ved siden af *Dyvel, Dyle, Dølepind* etc. findes der en række beslægtede synonymer: *Dumling, Dødike, Døvling* m.fl. Det falder dog udenfor rammen af nærværende undersøgelse at gøre rede for disse ords oprindelse og udvikling.

JENS VEJMAND ENDNU EN GANG

Af *Harry Andersen.*

August F. Schmidt har i et brev (7/7 1958) gjort mig opmærksom på, at jeg i min lille afhandling om Jens Vejmand (her i tidsskriftet XX (1958) p. 103ff.) ikke har nævnt hans omtale af Jeppe Aakjærs berømte digt i artiklen »Til »Jens Vejmand« og »Vor Barndoms Bæk«« (i »Danske Studier« 1939 p. 161–163). Det burde jeg selvfølgelig have gjort, da August F. Schmidt er den første der har skrevet om dette digts historie og gjort opmærksom på Jeppe Aakjærs lån fra Valdemar Rørdams »Gudrun Dyre« (1902): Dær gik saamænd Jens Vejmand og flyttede sin Ko. Jeg må trøste mig med, at det som var det afgørende for mig, at Jeppe Aakjærs *vejmand* slet ikke er vejmand, kommer August F. Schmidt ikke ind på.

August F. Schmidt skriver følgende, der er af særlig interesse for mig i denne sammenhæng: I Rettelser og Tilføjelser til Jeppe Aakjærs Håndeksemplar af Bibliografien »Mit Regnebræt« (1919), Sp. 47 har Digteren meddelt følgende Oplysning udfor Nr. 344: *Jens Vejmand.* »I min Regnskabsbog staar der under 19/5 1901: »Stenslageren i Tjørring, 0, 25 Øre«. Denne Mand paa Landevejen ved Tjørring gav mig den første Idé til Digtet »Jens Vejmand«« (p. 161. Se Jeppe Aakjær »Fra Sallingland til Øresund« (1932) p. 159). Vi fæster os ved ordet *stenslager.* August F. Schmidt omtaler Zakarias Nielsens lille digt »Til Stenslageren« (i digtsamlingen »Klokkespil« (1902) p. 9), og han gør opmærksom på at her lyder der helt andre toner (»Du Stenen slaar du gamle Mand, / og baner Vejen jeg skal træde«). August F. Schmidt omtaler derimod ikke det digt som er langt vigtigere for os i denne forbindelse, nemlig Zakarias Nielsens »Den gamle Stenslager« fra 1874, som Niels Elkjær har henledt opmærksomheden på i sin lille artikel »Til Belysning af »Jens Vejmand«« (i »Danske Studier« 1944 p. 145–148[1]). Ingen vil kunne bebrejde August F. Schmidt at han ikke har fundet Zakarias Nielsens digt; det står i ugebladet »Husvennen«, anden årgang 1874.

August F. Schmidt taler om »den halvt sørgmodige muntre Vending«: det er saamænd Jens Vejmand (p. 162). Der er for mig intet som helst muntert i denne omkvædslinie (jf. mine bemærkninger p. 166). »Ordbog over det danske sprog« citerer verslinien under *saamænd* og har følgende vidtløftige forklaring: som udtryk for, at man indrømmer rigtigheden af noget (uden dog at lægge større vægt på sagen), betegne det som sandt nok og (kun) naturligt, dagligdags, ligefrem, hvad man kunne vente, o.lgn.; også brugt som en let (trøstende) forsikring eller som en slags inter-

[1]) I min afhandling er desværre årstallet faldet ud i min henvisning til Niels Elkjærs afhandling. Det anførte »Danske Studier« p. 103 skal altså være »Danske Studier« 1944.

jektion uden egentlig betydning, brugt for at give en ytring en mere livlig eller fortrolig karakter; undertiden som fyldeord i vers; sandt at sige; rigtignok; nu (engang) (XVIII, 345). Noget muntert kan man ikke sige der ligger i denne redegørelse. Er der ikke snarest en smule ringeagt i udtrykket, eller i hvert fald noget nedladende. Det er stilistisk ikke helt let at bestemme den nøjagtige valør af et sådant *såmænd*, der bliver bestemt af hele digtets sprogtone og stil.

Jeg benytter lejligheden til supplering af mine eksempler på *vejmand* i dansk skønlitteratur. I Martin A. Hansens roman »Jonatans Rejse« (1941) hedder et kapitel »Da Jonatan blev gendrevet af en Vejmand« (p. 65ff. I anden udgave (1950) p. 57ff.). I Martin A. Hansens selvbiografiske skildring »En Urtekost« (se »Berlingske Aftenavis« 3/10 1951) læser vi: Og ude paa Landevejen høres i Aftenmørket en træg Lyd, som flaas en stor Rødspætte derude. Men det er Jens Vejmand, det hed den gamle Mand vitterligt, der skraber Vinterpladder af Vejen med sit store Jern (se »Midsommerkrans« (1956) p. 195f.).

Man havde gerne set vejmanden i »Jonatans Rejse« citeret i »Ordbog over det danske sprog«. Det havde han fortjent!

Forfatteren og Folkemindesamleren:

TOBIAS TOBIASSEN KRAGELUND

8.-2.-1879 – 4.-4.-1958

Af *Salomon J. Frifelt.*

Langfredag d. 4. April i Aar døde paa Rigshospitalet i København Forfatteren og Folkemindesamleren: Forretningsfører *Tobias Tobiassen Kragelund* efter kun faa Dages Sygdom med to svære Operationer.

Det virker let som en Frase, naar man ved en 79-aarig Mands Død siger, at dette Dødsfald kom sært uventet og uforstaaeligt. Og dog var det foruden Vemod og Savn den fremherskende Følelse hos Tobiassens Venner, da de Paaskelørdag modtog Budskabet om hans Død.

For inden for Vennekredsen føltes Tobiassen som den yngste, altid sprudlende af Energi og nye Ideer, altid oplagt og med Mod paa Arbejdet, parat til at opmuntre, tilskynde og hjælpe. – Hvor er vi mange, der savner denne ungdommelige Mand! – –

Tobias Tobiassen med Forfatternavnet Kragelund var født d. 8.-2.-1879. Hans Far og Mor var Gaardmandsfolk i Gredsted. Men da Tobias var 5–6 Aar gammel, flyttede Familien til Slægtsgaarden i Kragelund i Hunderup Sogn. Tobias uddannedes ved Landbruget, og ved Farens tidlige Død overtog den unge Tobiassen Gaarden, som han drev i nogle Aar. Saa brød han af, solgte sin Gaard og flyttede til Bramming, hvor han var knyttet til Andelsbanken. Senere var han en kortere Tid ansat i en Bankvirksomhed i Grindsted. Men d. 13. Januar 1919 gik han ind i sin egentlige Livsgærning som Forretningsfører for Dagbladet »Vestkysten«. Og uden at underkende andre kendte Mænds Indsats her, kan man roligt sige, at Tobiassens Arbejdsmod, Optimisme og store Iderigdom har sin store Andel i »Vestkysten«s vældige Udvikling i disse Aar.

Men inden for disse enkelte borgerlige Data ligger et langt Livs Indsats af Forfattervirksomhed, Indsamlings- og Organisationsarbejde.

Allerede i en tidlig Alder fik Tobiassen Sans for at lytte til Folkeoverleveringen og indsamle Stof om gammel Almuekultur og fortidige Arbejdsformer.

Hans Forfattervirksomhed indlededes som et Samarbejde med underskrevne. Og Samarbejdet om vor første lille Bog: »Vi tapper af Tønden«, var nærmest tænkt som en lille Spøg: En Aften i et muntert Selskab af skrivende Folk blev det diskuteret, om to Forfattere med nogenlunde Held kunde samarbejde om samme Bog? – Tobiassen og jeg mente ja. Og for at bevise vor Paastand udsendte vi saa i 1935 nævnte

lille Bog. Modtagelsen blev saa velvillig, saa vi næsten ikke kunde undlade at fortsætte. – Det blev gennem 16 Aar til ialt 15 Smaabøger.

Om dette Forfattersamarbejde skrev Forfatteren Cai M. Woel i en Anmeldelse: »Disse beskedne Smaabøger vil engang næppe kunne vejes op med Penge...«

Mens mine Bidrag til disse Smaabøger var – om jeg maa udtrykke det saaledes – det mere litterære, saa fulgte og fastholdt Tobiassen en bestemt Linje gennem alle vore Samarbejdsbøger: Studiet af jydsk Folkeliv og Almuekultur og gamle Arbejdsformer. Og den samme Linje fortsatte han gennem sine mange Artikler i »Fra Ribe Amt«, »Sprog og Kultur«, »Jydske Samlinger«, »Maagen« o.fl. S. og i de Bøger, han selv udsendte: »Potter og Kar« (sammen med Niels Holbak) 1950. »Tyende-markeder« 1952. »Gamle Vestjyder fortæller« 1953. »Folk og Markeder« 1956.

Tobias Tobiassen Kragelund.

Ud fra en glimrende og trænet Hukommelse, en stærk Indfølingsevne og en særegen Evne til at kunne opfatte de mange smaa Enkeltheders Plads og Værd for Helheden, skildrede han gammelt Almueliv, Bondesæd og Skik, saaledes som han gennem Overlevering eller Selvoplevelse i Barn. domstiden kendte det fra sin Hjemegn: Kragelund i Hunderup Sogn, lidt nord for Ribe. Hans Styrke ligger afgjort ikke i Formen, men i Fremstillingen.

Disse Skildringer maatte naturligt stærkest interessere Folk i Vestjylland, men vakte dog efterhaanden Opmærksomhed længere ud. Inden for de Kredse, der rent videnskabeligt arbejder med Folkemindeforskning og Studiet af Folkeliv og gamle Arbejdsformer, blev man klar over, at Tobiassen gennem sine Skildringer af en Mængde smaa, før ukendte eller uændsede Enkeltheder ved gammel jydsk Bondekultur tit havde Held til at klarlægge Sider eller Ejendommeligheder, man tidligere havde overset eller savnet Kendskab til.

Det var saaledes velfortjent, at »Dansk historisk Fællesforening« tildelte Tobiassen sin Hæderspris for bl.a. en Afhandling: »De nyttige Sten« i »Fra Ribe Amt« 1949.

Tobiassens Forfattervirksomhed var paa mange Maader en Videreførelse af Evald Tang Kristensens mægtige Indsamlingsarbejde. – Men hvor Tang Kristensen ofrede alle sine Evner og Tid paa det rene Indsamlingsarbejde, der forsøgte Tobiassen at sammenføje de mange smaa Enkeltheder til et Hele og indføje dette Hele i en Ramme af gammelt Bondeliv til dagligt og i Fest.

Disse Forsøg paa at give gammeldags Sæd og Skik og Arbejdsformer Liv og Spænding førte Tobiassen siden videre i sit Arbejde med Filmene: »Fra Hjulplov til Mejetærsker«, og »Fra Jordhule til Glashus« – siden overtaget og fortsat af Nationalmuseet.

Ved Oprettelsen af »Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser« blev Tobiassen en flittig og skattet Medarbejder her. Fra 1941 til 1958 har denne Afdeling fra Tobiassen ialt modtaget 2490 Blade (maskinskrevne Foliosider) om alle Sider af den materielle Bondekultur, fordelt paa godt 300 Optegnelser.

Det er ogsaa noget af en Selvfølge, at Tobiassen allerede for mange Aar siden kom i Forbindelse med »Dansk Folkemindesamling«. Det første Bidrag her fra ham stammer fra 31. August 1929. Og hans sidste Besøg paa Folkemindesamlingen var 19. Marts 1958. Mellem disse to Yderpunkter ligger Tilsendelsen af ialt 612 Blade Optegnelser, 12 Hefter og 9 Bind ogsaa med Folkemindestof, samt en Mængde Avisudklip, Billeder og Fotografier fra Vestjylland, samt en stor Brevsamling.

T. Kr. havde som faa Evnen til at se historisk paa sin Hjemegn, saa han ud fra det, som er, fandt ind bagved til det, som engang var. Han var derfor selvskrevet til at være med i Ledelsen af »Historisk Samfund for Ribe Amt« – Landets ældste historiske Amts-Samfund. – Gennem 18½ Aar, fra 1939 var han et virksomt Medlem af Samfundets Styrelse, og hvad hans Arbejde og Virketrang her har udrettet, lader sig ikke maale: Altid frisk og oplagt, fyldt med nye Ideer, med smittende Energi og aldrig ræd for at ofre Tid, Arbejde eller Penge for en Sag, han havde Tiltro til.

Bag meget af, hvad »Hist. Samfund f. R. A.« har virket med og haft Held til at fuldføre i disse Aar: Rejsning af de mange Mindesten, Fredninger, Farvefotograferinger af Amtets historiske Minder, Sommerstævner o.m.a. har Tobiassen staaet som Igangsætteren og den drivende Kraft.

Og i en lang Række af Samfundets Aarbøger: »Fra Ribe Amt«, finder vi Afhandlinger, personalhistoriske Artikler eller kulturhistoriske Undersøgelser fra hans Haand.

I Marts 1955 paatog Tobiassen Kragelund sig en ny stor Opgave, idet han stærkt opfordret af Prof. P. Skautrup blev knyttet som Medarbejder til »Institut for jydsk Sprog og Kulturforskning«. Her var man igang med en Indsamling til en ny jydsk Ordbog, og med den store Viden, som Tobiassen Kragelund sad inde med paa kulturhistorisk Omraade og med hans sikre Kendskab til Dialekten i Hunderup var det næsten en Selvfølgelighed, at man opfordrede ham til at gennemføre en grundig Punktundersøgelse og Optegnelse af Dialekten i hans Fødesogn. Henvendelsen til ham herom var yderligere begrundet derved, at man meget gerne fra et Nabosogn ville have en Slags Kontrol af de Feilbergske Opgivelser fra Darum, der ofte opføres som eneste Kilde i Feilbergs Ordbog. Tobiassen Kragelund tøvede lidt. Han var ikke vant til at anvende en finere Lydskrift. Han ville »sove paa det«, skrev han. Men da han havde overvejet Sagen, sagde han ja. Og fra Foraaret 1955 til August 1957 modtog Instituttet regelmæssigt hver Maaned en stor Pakke Ordsedler med Oplysninger

om Dialekten i Hunderup. Da han sluttede sin Gennemgang af Feilbergs Ordbog, som han fulgte omhyggeligt Ord for Ord, var Samlingen vokset til godt 18.000 Sedler. Det var lykkeligt, at Tobiassen Kragelund fik dette Arbejde fuldført.

Mange har tit med god Grund undret sig over, at en stærkt optaget Blad- og Forretningsmand, som Tobiassen var indtil 1946, magtede alt det Arbejde, han naaede at gennemføre: Stifter og Medredaktør af Hjemstavnsheftet »Maagen«. I en halv Snes Aar et virksomt Medlem af Esbjerg Museumsforenings Bestyrelse, Formand fra 1948–54. Det var ligeledes Tobiassen, der i Aarene 1936–40 sammen med Statskonsulent Toftdal Møller gennem Bladartikler og en Mængde Møder rejste Sagen om Riber Kjærgaard, saa den gamle Ridderborg, der var sunket ned til en forfalden Fattiggaard, genrejstes i sin nuværende Skikkelse.

Desuden var T. Kr. meget brugt som Foredragsholder, Oplæser og Foreviser af Film omkring i »Vestkysten«s vidtstrakte Opland. Disse Ture brugte han fllittig til at spørge sig for, lytte og opleve. Faa kunde som Tobiassen faa ældre Mennesker til at lukke sig op og fortælle om deres Ungdom eller forne Tider. Og inden for en snævrere Kreds var Samværet med Tobiassen altid festligt og fornyende, fordi han saa gavmildt delte ud: Ideer, Tilskyndelser, Oplysninger.

Selv om T. Kr. gennem hele sin Manddomstid havde sit Hjem i Byen Esbjerg og her levede et rigt Hjemliv sammen med sin trofaste Marie og deres tre dygtige Børn (de to er nu Læger, den tredje er Magister og gift med en Læge, alle bosatte i København), saa vedblev han dog i sit Tankeliv som i sit Forfatterskab at være uløseligt knyttet til sin Hjemstavn og sit Udspring i en vestjydsk Bondeslægt. Som et Udtryk for denne stærke Samfølelse ønskede han at knytte sin Fødebys Navn, Kragelund, til sit Forfatternavn: T. Tobiassen Kragelund.

Et andet Udtryk for denne dybe Hjemstavnsfølelse var hans og Maries Ønske om at faa Gravplads paa Hunderup Kirkegaard. Derfor vendte Tobiassen Kragelund Andenpaaskedag d. 7. April tilbage til sin Hjemstavns store Stævneplads: Kirkegaarden ved Hunderup Kirke, hvor hans Slægt gennem mange Led har fundet Hvile: En livslang Færd gennem travle Arbejdsdage og gennem jydsk Folkeliv, som nu har fundet tilbage til sit Udspring.

Og vi, hans Venner og Værkfæller, vil i Takskyld og Ærbødighed mindes en trofast Ven, en flittig, glad og gavmild Mand, og i Tankerne vil vi sige Tak for mange Aars godt Følgeskab ad jydske Veje og gennem jydske Sind!

JYSKE ORD

Af *Peter Skautrup.*

5. Rebslåer.

Fra A/S Randers Rebslaaeri fik jeg for nogen tid siden forelagt spørgsmålet, om ikke formen *rebslåer* er et gammelt dansk eller gammelt jysk ord, medens *rebslager* er direkte overført fra det tyske »Reepschläger«. Jeg svarede på spørgsmålet som følger.

Der kan ikke blive diskussion om, hvilken af de to former der er den mest danske. Det er *rebslåer*. Det verbum, som sidste led i sammensætningen er afledt af, hedder jo på dansk *slå*, og *-slåer* er dannet hertil ligesom *flåer* til *flå*, *beboer* til *bebo*, *fornyer* til *forny*, *roer* til *ro*, *gnier* til *gnie*, *seer* til *se* osv. Og når *(reb)slager* efterhånden har sejret som den almindelige form i rigsdansk, skyldes det tydeligt nok, at den i det ydre minder om og er kopieret efter det middelnedertyske *repsleger* (nytysk *Reepschläger)*, ganske som *slager*, døgnmelodi, er lånt fra tysk *Schlager*. Men i vore dialekter, og det ikke blot i jysk, har den danske form holdt sig. Her hedder det stadig *rebslåer*, ofte endda med stærkt svækket sidste led: *rebslar*, *rebsler*.

En lignende vaklen gør sig også gældende i andre håndværks- eller erhvervsbetegnelser. Over for det almindelige *blikkenslager* (lånt fra nedertysk *blikkensläger)* har jysk jo *blikkenslåer*. Til *guldslager* findes i ældre tid også sideformen *guldslåer*. *Kalkslåer* findes ved siden af *kalkslager*, og *trommeslåer* var tidligere en almindelig sideform til *trommeslager*. I jysk kaldte man i ældre tid den mand *lerslåer*, som klinede lervæggene.

Betydningen af verbet *slå* i denne sammenhæng er »sno«: *at slå reb eller tov* (i Coldings Etymologicum Latinum 1622 hedder det under verbet *torqueo: Slaa eller sno ræb)*, hvorfor man jo også taler om *treslået*, *firslået reb*. Når man her anvendte dette verbum (i Hamburger Zunftrollen fra 1345 hedder det: *towe*, *kabele slan)* og ikke ord som *spinde*, *tvinde*, *vinde* (se dog nedenfor) og lignende, må det bero på en særlig teknik, hvorved de enkelte tråde eller fibre blev særlig hårdt og fast sammenknyttet, og man har da også ment[1]), at rebslåerhåndværket først er blevet udviklet gennem forarbejdelsen af sværere tovværk til brug i både og skibe, altså antagelig især hjemmehørende i havnebyer og kystområder.

Ved siden af *rebslåer* fandtes imidlertid i yngre middeldansk også betegnelsen *rebvinder*, der ligeledes findes i middelnedertysk, i al fald som tilnavn: *Repwinder*. Det sidste led *-vinder* er dannet til verbet *vinde* i betydningen »sno«. Jeg ved ikke, om dette verbum er blevet brugt eller bruges i fagsproget, men Stuckenberg har i fortællingen »Messias« (1889)[2]) netop brugt det om rebslåeren: »paa Stakittet ud

[1]) Moriz Heyne: Das altdeutsche Handwerk. (1908). 37.
[2]) Saml. Værker. I. 194.

til Reberbanen, hvor Rebslageren gik, gammel og krum i Ryggen, og *vandt* sine Reb«. – Og en af vore ældst overleverede lavsskråer er en skrå for *rebvinderne* i Malmö, givet af borgmestre og råd den 6. september 1412 og afskrevet i Malmö gamle stadsbog, som blev påbegyndt 1420. I denne skrå fastsættes bestemmelser for *repwindere æmbith*, der skal omfatte 24 rebvindere. Ved lavets oprettelse bestemmes det yderligere, at ingen andre end rebvindere herefter må byde *bastgerning* og *replagh* fal. Dette viser vel, at rebvinderne foruden *replagh*, hvorved må forstås egentlig rebarbejde (af hamp), også forarbejdede reb af *bast* i al almindelighed, og basttrævler kunne jo fås fra mange andre træer og planter end netop hampen. I et følgende kapitel i skråen bestemmes endvidere, at ingen bonde ude fra landet må sælge *symæ eller hankkæ i pennyæ word vdæn i helt tiwgh eller halft, som tha i knyppyt er.* Bestemmelsen må være til beskyttelse for rebvinderne. Det ser da ud til, at bønderne forhen »en detail« *(i pennyæ word* betyder vel: til en pennings værdi) har forhandlet *symæ eller hankkæ*, men herefterdags må de kun forhandle dem »en gros«, d.v.s. i snesevis *(helt tiwgh)* eller halvsnesevis, som de nu er samlet i et knippe. Ordet *symæ*, sime, bruges jo nu almindeligt kun om snoet halmsime, men det har også (som endnu i visse fagsprog) kunnet bruges om reb eller tov af andet materiale (fx. af hår), og her betegner det antagelig bånd eller reb af en bestemt længde til et bestemt brug (i både?), ligesom *hankkæ*, hanke, der muligvis betyder bånd (tamp, trosse eller lignende kortere stykke), som fæstes foran i en båd og hvormed båden fastgøres til (en pæl eller lignende i) land, eventuelt også da (som i nutiden) de korte tovstykker, hvormed fiskegarn fastgøres til den i overfladen drivende trosse[3]).

Vi træffer som nævnt tidligst rebslåerne lavsordnet i skråen fra Malmö 6. sept. 1412, her betegnet *repwinder*. I Erik af Pommerns privilegier for Malmö 1415 ligeså *repwindheræ*, og i en skrå for Malmö bødkere 1499 igen *reffwindere*. Allerede tidligere omtales dog i Roskildebispens jordebog fra ca. 1370 en *Hermannus reebwindere*. Men derefter er betegnelsen alene *rebslåer*. I Københavns rebslåeres skrå 6. jan. 1564 hedder det *reebslaaer* eller *reebslaer*, i Coldings Etymologicum (1622) *Rebslaar*, og i forordningen 23. juli 1689 *reebslaaerne*. Men i vokabularerne indførte man formen *rebslagere*, således hos Smith 1520, Tursen 1561, Stephanius 1726 og Gram 1763 – et godt eksempel på ordbogstradition! Da rebslåerne i Århus 12. juni 1748 ansøger byen om beskyttelse ved oprettelsen af et lav, skriver de selv *rebslaar*, men i den kongelige bevilling af 30. september 1748 skriver kancelliet *Reebslager*. Her er vi altså ved den tid, da denne form trænger igennem i den officielle retskrivning. Men formen havde sikkert været til stede hele tiden, hvor tyske indvandrere eller tysk miljø fandtes. I gildeskråerne fra Flensborg, det gælder således Skt. Laurentiusgildet 1377, Skt. Gertrudsgildet 1379, Hellig Legemsgildet 1432 og Vor Frues Købmandsgilde fra ca. 1420, nævnes blandt medlemmerne adskillige med tilnavnet *Repsleger* eller *Repslager*, hvad enten det nu blot var et tilnavn eller det var en virkelig bestillingsbetegnelse.

[3]) Jf. bornh. (pl.:) *revhanka;* 23. maj 1549 *reffhancker.*

BOLETTE SØRENSEN

Af *Niels P. Bjerregaard.*

I Åbosyssel i landsbyen Årslev, som ligger en god mil sydøst for Randers, fødtes Bolette Sørensen den 17. februar 1856.

Det var et fattigt hjem, som hun så dagens lys i, og hendes fødsel kostede moderen livet. Hun blev derfor anbragt i hjemmet hos bedstemoderen og en morbror; også dette hjem var fattigt; men det var et godt sted for den lille pige, som morbroderen, så længe han levede, gjorde for alt, hvad han kunde.

Som barn var hun altså – set med nutidens øjne – absolut på livets skyggeside; men i kraft af sin store evne til at nyde naturindtryk, en evne, der forblev usvækket, så længe hun levede, og sit medfødte altid gode humør, der gjorde, at hun altid skaffede sig mange venner, levede hun alligevel et rigt barneliv. Morbroderen havde rejst og kunne fortælle om fremmede egne, og nu og da skaffede han sin søsterdatter bøger at læse, begge dele var god åndelig næring for den lille Bolette, der var i besiddelse af en frisk modtagelighed og en næsten ubændig fantasi.

I skolen var hun en flink elev, der opførte sig eksemplarisk, lærte sine lektier til punkt og prikke og kunde – i kraft af en sjælden hukommelse – huske alt, hvad læreren fortalte.

Som allerede nævnt var kårene i det hjem, hvori hun voksede op, i økonomisk henseende små, og Bolette måtte straks efter sin konfirmation ud at tjene. Hun fik sin første plads på Clausholm, hvor morbroren fik hende anbragt. Selv om hendes hverv i begyndelsen kun var at hjælpe til med at renholde slotshaven, var det dog en meget interessant tid for hende. Hun så herskabet og de fremmede gæster gå rundt i haven, hun lærte mange mennesker at kende, og de lugekoner, som hun en del af tiden arbejdede sammen med, kunne fortælle historier om herskabet og de fremmede, og de fortalte sagn om Anna Sophie Reventlow, der blev bortført af Frederik IV og senere blev Danmarks dronning, men som måtte henleve sine sidste år på sin fædrenegård. Disse fortællinger og sagn satte sig uudsletteligt fast i hendes sind, ja, så stort indtryk havde fortællingerne om Anna Sophie gjort på hende, at hun senere i sit liv fattede den beslutning, at hun ville skrive en historisk roman om denne adelsfødte dronning. Arbejdet blev dog aldrig udført.

Da hun blev gammel nok til at tage plads som pige, fik hun – for nu helt at sørge for sig selv og tage sin udvikling i sin egen hånd – stilling som stuepige i Voldum præstegård, hvor hun tilbragte fire lykkelige år. Her kom hun kultiverede mennesker med åndsdannelse på nært hold, her havde hun adgang til at læse gode bøger, og her begyndte hun at skrive. Ikke sådan, at hun lod noget komme frem for offentlig-

heden, nej, dertil var hun altfor beskeden. Men når hun havde læst noget, der satte hendes tanker i bevægelse, prøvede hun at forme disse i sit eget sprog. Som oftest måtte et skuret bord træde i stedet for papir, og skrivematerialet var et stykke kridt. Det havde den fordel – som hun senere sagde –, at det kunde udslettes igen; hun havde hverken brug for kakkelovn eller ild, når hendes umodne forsøg skulle tilintetgøres, hun behøvede bare en våd karklud, og den fik hun efterhånden svær færdighed i at bruge.

Hendes omgang med bogligt uddannede mennesker, hendes læsning og hendes »skribentforsøg« bragte hende snart på de tanker, at hun havde lært for lidt, og det blev nu hendes store mål at erhverve sig kundskaber. Det var naturligt i den tid – sidste halvdel af halvfjerdserne – og under de økonomiske kår, hvori hun befandt sig, at stile mod et højskoleophold, og det lykkedes hende da også at komme på Viby højskole, der dengang havde Lars Bjørnbak som forstander; men det gik hende som enhver anden læselysten, der på en dansk højskole er kommet i berøring med bøger og har fået de første kundskabsbrokker, at mere vil have mere, og hun fattede nu den beslutning, at hun vilde tage lærerindeeksamen. Men hvor skulde de penge, som hun skulde bruge i studietiden, komme fra? Her øjnede hun ingen udvej. Men som det gamle ordsprog siger: Når nøden er størst, er hjælpen nærmest. Nu kom det hende til gode, at hun i sin tidligste ungdom havde været på Clausholm; thi denne gårds ejer, kammerherre Berner-Schilden tog sig af hende og hjalp hende til rette med det økonomiske, så hun i 1881 kunde rejse over til København og påbegynde sin uddannelse til lærerinde på frk. Zahles lærerindeskole. Hun hængte godt i med læsningen, og hendes myreflid gjorde da også, at hun allerede året efter bestod afgangseksamen, og hun kom heller ikke til at vente længe, før hun fik lov til at øve sine kræfter; thi allerede i november samme år blev hun ansat som lærerinde i Hald nord for Randers. Her fik hun nu sit virkefelt, og hun groede sådan sammen med denne bys befolkning, at hun senere i livet altid følte sig som ommerbo, i snævrere forstand halding.

Bolette Sørensen

Opholdet i København, som for Bolette Sørensen var en streng arbejdstid, havde dog også haft sine lyse sider. Hun havde fået tid til at besøge de forskellige kultur- og kunstsamlinger og med sin umættelige hunger draget næring deraf; men ellers

havde København ikke virket tiltrækkende på hende. Få mennesker kendte hun derovre, og færre kom hun sammen med. En ung mand fra hendes fødeby, som uddannede sig ved kunstakademiet, dannede dog en undtagelse. De to bysbørn mødtes i ny og næ, når arbejdet kunde eller måtte lægges til side for en stund. Ved sådanne møder drøftede de minderne fra deres hjemstavn, men lod også tankerne glide fremad mod det, som de hver for sig håbede at få lov til at udrette. En aften, da de sad sammen, spurgte den unge mand hende, om hun nu ikke vilde noget mere end være lærerinde, om hun ikke vilde skrive bøger. Bolette Sørensen, der under sin uddannelse havde så meget at gøre, at hun næsten havde glemt sin ungdoms famlende forsøg med kridtet, og som vel også havde indset, at disse forsøg intet var værd, svarede, at det havde hun dog ikke tænkt sig; men spørgsmålet havde knyttet forbindelsen igen tilbage til ungdomsdrømmene.

Ganske vist varede det mange år efter den tid, inden hun begyndte at udsende bøger; men det var ikke lysten, der manglede, det var tiden; thi hun følte straks ved sin ansættelse som lærerinde, at vilde hun nå at være blandt de bedste, så var det en stilling, der i mange år vilde kræve hele hendes tid; der var mangt og meget, der endnu skulde læres, og det allerede gennemgåede havde til trods for hendes gode evner dog lidt under den korte tid, så det måtte for en stor del tages op til ny gennemgang.

Bolette Sørensen var glad ved sin stilling som lærerinde; hun holdt af børn, og hun vilde gerne hjælpe dem, så deres kår kunde blive lysere end dem, hun selv havde haft. Hun havde i den første snes år i Hald en trofast hjælper ved arbejdet i førstelærer Schmidt; han var altid rede til at stå hende bi, og det samarbejde, der blev resultatet af deres virke ved samme bys skolevæsen, kan de ældre i egnen ude omkring Hald endnu bevidne, og de berømmede det.

Det faldt også i Bolette Sørensens som for resten i enhver landsbylærerindes lod at blive taget med i bydelaget, at være til stede ved de festligheder i sognet, som de forskellige stadier på beboernes livsvej førte med sig, og at være bidragydende ved sådanne gilder. Det varede heller ikke længe, før hun blev søgt af forskellige foreninger og sammenslutninger, når en begivenhed eller et rundt tal skulde fejres ved en lille komsammen; thi man havde fundet ud af, at der, hvor Bolette Sørensen var til stede, var der altid liv og humør. Hun kunde sætte sving i samtalen, synge for til en sang eller en vise, som hun havde lavet i »dagens anledning«. Hun kunde også læse op; skuespil, fortællinger, digte og mange små selvlavede ting gav hun til underholdning, så sammenkomster og fester fik en glans over sig, der ikke var almindelig ret mange steder.

For Bolette Sørensen var disse fester ikke alene arbejdsfelter, hvor hun skulde yde en indsats; det blev ret snart studiefelter, hvor hun samlede næring til nye ting, som hun skulde bruge, når der atter blev kaldt på hende, og mange af de replikker, som hendes små stykker for dilettanter indeholder, har hun aflyttet de tilstedeværende ved småfester og *bai'besøq'ər*[1]) i Hald.

[1]) *Bai'besøq'*, konegilde, der blev afholdt, når man i en eller anden gård havde tilendebragt en bag-

Men det var ikke alene replikker, som hun mærkede sig ved sådanne lejligheder, hun fik også ved disse gilder lejlighed til at studere forskellige karakterer, hvoraf nogle var absolut egnsprægede; thi det var på en tid, da den i slutningen af sidste århundrede begyndende rejselyst blandt landboerne endnu ikke havde holdt sit indtog i Hald.

Disse karakterer prøvede hun i sine fristunder at fæstne til papir; nu brugte hun ikke mere kridt, og forsøgene gik ikke mere tabt som tidligere.

En skønne dag omkring århundredeskiftet var hun kommet så vidt, at hun ønskede at få en dommer, hvis uhildethed hun mente at kunne lide på, til at udtale sig om hendes forsøg i forfatterkunsten, og da hendes læsning for en del havde været fortællinger af Thyregod og Anton Nielsen, var det naturligt, at det var blandt de forfattere, der tillige var eller havde været lærere, at hun udsøgte sig en til at bedømme hendes skriverier, og valget faldt på Zakarias Nielsen.

Det viste sig, at hun havde været heldig ved valget. Zakarias Nielsen blev hende i den første skrivetid en god vejleder, som forstod den kunst både at rose det, der var godt, og dadle det, der var mindre heldigt; men selv hvor han dadlede, gjorde han det på en sådan måde, at det æggede til nye anstrengelser og fik brevvekslingen mellem dem til at blive livligere, og det var også Zakarias Nielsen, der i Søndagsbladet for 1901 for første gang bragte noget af Bolette Sørensens produkter frem for offentligheden; det var en lille fortælling, som hedder »Maren Madsdatter«.

Denne første fortælling blev fulgt af andre, der dels blev optaget i Søndagsbladet, dels fandt plads i »Wisbechs illustrerede Almanak«; men også i andre blade og ugeskrifter offentliggør Bolette Sørensen i årenes løb små fortællinger og skildringer, og man kan vel nok sige, at det på en måde var på det område, hun følte sig mest hjemme; thi den korte fortælling var i dyb kontakt med hendes hele lyriske indstilling; men hendes vejleder manede hende til at forsøge med et større arbejde, og samtidig foreslog han hende, at hun ikke som i begyndelsen skulde udsende sine produktioner under mærket *B. S.* = Bolette Sørensen, men enten bruge hele navnet eller finde sig et andet navneskjul. Efter nogen forhandling om dette spørgsmål blev pseudonymet *Hans Hede* foretrukket – blandt mange andre –, som det der skulde være hendes nom de plume.

Zakarias Nielsens henstilling om at samle sig om et større arbejde blev taget til følge, og i 1904 udsendte så Bolette Sørensen under navnet Hans Hede sin første Bog: »Maren i Kærgaarden«. Denne bog har – ganske selvfølgeligt kan man vel sige – nogen famlen over sig, som det gerne er tilfældet med en forfatters debutbog; men Maren er en stout jysk karakter, en pragtfuld repræsentant for Ommersyssels

ning. Konerne kom da sammen for at smage på *bai'əð*, et stedligt udtryk for kage. Man bagte både *hweðebai'* og *råw·bai'*, og det man bagte på een gang i en ovn, blev kaldt en *bæid*. *Bai'* var som stofnavn intetkøn; men den enkelte kage, *ən bai'*, var fælleskøn. Konegilderne var naturligvis steder, hvor byens nyt og byens sladder blev gennemgået, og derfor var det vel naturligt, at mændene – måske undtagen gårdens indehaver –, der ikke kunde være til stede, fandt på andre navne til disse sammenkomster: *Bai'maˈnø'ɹ*, *slaðəɹgil·*, *bönemø·ð* m.fl.

kvinder, og skildringen af hende viste trods alle svagheder, at forfatteren havde store evner til at karakterisere sine personer, så de føltes som taget lige ud af livet.

Hendes næste store fortælling er »Store Lykken og lille Lykken«. Når man har læst denne bog igennem, udbryder man uvilkårligt med Heinrich Heine: »Es ist eine alte Geschichte, doch bleibt sie immer neu«. Thi det er netop den gamle historie fra landsbyen. Den rige gårdmandssøn, Store Lykken, forskyder sin kæreste, den fattige Magdalene, for at gifte sig med en rig gårdmandsdatter. Ved ofret har han hævdet standens og familiens ære, men helt tabt sin hjertefred. Ved et påtaget forsorent væsen og ved at kaste sig ud i arbejde af offentlig art mener han at kunne glemme, at stille sin higende længsel. Han har gård, penge og albuer, og han når langt frem på berømmelsens vej, han bliver endog rigsdagsmand.

Også Magdalene bærer på sin higende længsel; men til sidst giver hun efter for Lille Lykkens frieri og bliver hans kone; men det er mere af agtelse for hans dygtighed og retskaffenhed end af kærlighed, at hun giver sit ja. Da hun senere møder Store Lykken og bliver klar over hans hulhed og frasevæsen, fører det til, at hun slutter sig endnu inderligere til sin mand, og set fra et virkeligt lykkestandpunkt bliver forholdet nu vendt om, det er i virkeligheden »Store Lykken«, hun har fanget.

Frk. Sørensen tager i »Store Lykken og Lille Lykken« mere håndfast og sikkert både på emne og stil, og denne opadgående linie fortsættes i »Østergaard og Vestergaard«. Emnet er ellers det samme som i foregående bog. De to rivalinder bliver nabokoner og der etableres standende strid mellem de to nabosteder, en strid, der også forgifter tilværelsen for det næste slægtled, selv om der til slut frembringes en dog noget usandsynlig harmoni.

I bogen »Vilhelmine«, som dernæst ser lyset, har frk. Sørensen sat sig det mål at skildre en fattig landsbypige, sat op som en modsætning til byernes ungpigetype på strøget. Til en vis grad er det lykkedes. Vilhelmine har gode landboegenskaber, hun er dygtig, arbejdsom og ærgerrig, men noget drømmende. Det drømmende gør, at hun kommer til at stå for læseren lidt mindre helstøbt, end man skulde vente efter de egenskaber, hun ellers er bærer af. Med »Lykkehuset« slutter forfatteren sin række af større fortællinger. I denne bog er miljøet et noget andet end i de tidligere bøger. Her er livet på de store gårde taget med, og her vover forfatteren sig til at skildre personer med vagabonderende følelser, der fører ud i gerningen, som den jævne almue ud fra sin gennem slægtled nedarvede og gennem kirken forkyndte moral må betegne som slet og umoralsk.

Hele fortællingsrækken giver læseren det indtryk, at forfatteren er en ualmindelig skarp iagttager, når det gælder karakteregenskaber hos ældre mennesker, som er født på landet, og som har landsbybefolkningens indstilling over for alle foreteelser, de stilles overfor, og derfor er der også portrætteret – adskillige af personerne har levende model – en række mænd og kvinder på en sådan måde, at enhver jyde vil anerkende dem som blod af hans blod og kød af hans kød. Anderledes forholder det sig, når forfatteren fremstiller unge. Man mærker straks, at de kun pletvis har været inde under søgeglassets linser, kun nu og da har været fremme i fuldt rampelys, og

det har ført til, at de tit virker noget uægte, lidt for følsomme og fantastiske. Det er vel naturligt, at det er sådan; thi en landsbylærerindes omgangskreds bliver hovedsagelig byens noget ældre, satte befolkning; hun bliver ikke ad selvoplevelsens vej og heller ikke studiets stillet over for de unges foretagender, når de samles med hinanden; derfor må frk. Sørensen, når hun skildrer dem, tage sin tilflugt til sin egen fantasi, og derfor virker de unge – især pigerne – for uvirkeligt, og da forfatteren mener dem det så godt, så godt, så trækker det også nu og da lidt romantiske og usandsynlige foreteelser med sig; men hele rækken af bøger er absolut sund læsning både til tidskort og til viden om landsbyens stoute mænd og kvinder fra sidste århundredeskifte.

*

Som allerede nævnt, var der mange, der søgte til Bolette Sørensen, når et eller andet skulde sættes i scene, og de gik aldrig forgæves. Også de unge i Hald fandt på at benytte sig af dette; de henvendte sig til hende for at få hjælp ved indstudering og opførelse af en komedie. Hun tog vel imod dem og gjorde, hvad hun kunde for at få alt til at gå så glat og godt som muligt. Ud fra denne første begyndelse spirede et årelangt arbejde frem; når en sæson var ovre, begyndte man at forberede den næste, og unge dilettanters opførelse af et eller andet stykke hver vinter gik ind som et fast led i byens ellers ikke mangeartede fornøjelsesliv. Under dette arbejde slog det ned i Bolette Sørensen, at de fleste af vore stykker, der var skrevne for dilettanter, i virkeligheden var for svære, at karaktererne ofte var for sammensatte, stykkernes psykologi for kunstlet, til at en flok unge fra landsbyen, folk, der til daglig brug håndterede skovl eller spade eller for pigernes vedkommende malkespand, kratte og rive, kunde magte at udføre dem, og hun begyndte derfor at forfatte små stykker for dilettanter. Det var en lang række, der blev skrevet med det formål for øje at have passende stykker for landboungdommen til at fremføre på scenen. De fleste af disse stykker blev kun opført i Hald, selv om nogle enkelte blev udlaant til nabobyerne. Men der var dog også nogle, der vandt så megen popularitet, at Bolette Sørensen fik lyst til at gøre dem tilgængelige for en større kreds, og hun lod dem så udsende gennem boghandelen.

Det var naturligt, at disse småstykker for størstedelens vedkommende var skrevet på jysk, det sprog, som de unge, der fremførte dem, havde til modersmål, og et par af de offentliggjorte: »Indkvartering« og »For en Gaangs Skyld eller den siest Valgdau«, er da også affattet på folkemål, når nogle indlagte sange undtages. Disse to kan karakteriseres som lystspil; men derimod udsendte hun tre skuespil på rigsmål: »Per fra Amerika«, »Kærlighed og Pædagogik« og »Lige Børn lege bedst«. Under hendes udformning af disse stykker for scenen, kom det hende til gode, at hun havde studeret sin omgangskreds nøje, når hun var ude til en eller anden komsammen. Replikkerne blev naturlige, ofte ligefrem gengivelser af sætninger og perioder, som hun havde aflyttet de gæve haldinger, og jeg tænker, at det tit er forefaldet under opførelserne, at en af tilskuerne har nikket genkendende, når en replik er faldet, og sagt ved sig selv: »*de ken'əɹ a, tu de· jo ðə sa·m, a åsə hå så'*.«

I det store og hele har disse små skuespil meget fælles med forfatterens romaner. De karakteriserer personer, der er nået frem til manddoms alder eller endog er nået så vidt, at de har erfaringens rynker over panden og gammelskikkelsens grånende skær over håret, virker ægte og ukunstlede, de er sande typer, taget ud af ommerboernes østjyske folkeskare; men når de unge føres frem, godkender østjyden ikke typen; karlene er for æteriske og pigerne for englegode og følelsesfulde, og tit løses knuderne på en noget for usandsynlig måde, ens virkelighedssans gør oprør.

*

Som barn lærte og kendte Bolette Sørensen naturligvis det folkemål, som dengang taltes i Årslev. Senere blandt lugekonerne i Clausholm havde hun lært også dette folkemåls mere drastiske gloser, den slags, som nok kan bruges mellem jyder indbyrdes, men som ikke kan sættes på papir og aldrig overføres til rigsmål uden at virke stødende.

I Voldum præstegård hørte hun dog daglig det danske rigsmål, og det faldt hende derfor også let at lægge sig efter dette, da hun lidt senere af studiemæssige grunde måtte gøre det, men jydens mål havde dog stadig i hende en varm beundrer, og i den første tid, efter at hun var blevet lærerinde i Hald, faldt valget tit på stykker af »E Bindstouw« eller på Laust Skalles »Faaklaaring aa Beskryuels øuer et faalæ villelæ Gild«, når hun – efter opfordring – mødte frem her eller der for at læse op. Senere blev disse ting afløst af historier, som hun selv havde skrevet; men disse historier var altid på rigsmål. Men så hændte det en sommerferiedag i 1903, at hun og et par feriegæster, som besøgte hende, tog stav i hånd og vandrede over til nabobyen Spentrup for at se Blichers grav. Da selskabet stod foran graven, sagde en ung mand pludselig til Bolette Sørensen: »Hvorfor skriver De ikke historier på jysk?« »Fordi jeg ikke kan«, lød det korte svar. Der gik nu atter et år, så var samme selskab igen på udflugt, men denne gang til Årslev, Clausholm og Voldum. I slotsparken blev den medbragte mad fortæret, og derefter blev der serveret kaffe lavet af en af Bolette Sørensens gamle kendinge, en forhenværende lugekone, som boede i en lille hytte der. Pludselig rejste Bolette Sørensen sig, tog nogle papirblade frem og læste de første sider af en fortælling, som hed »En Etterors-Manør«. Det var det jyske mål, hun her havde taget i brug.

Fra selskabets side blev der indvendt mod målet, at der var stedsbundne gloser både fra Åbosyssel og Ommersyssel, så selv om målet for så vidt nok var jysk, var det en blanding af to bygders mål, og da selskabet bagefter fik manuskriptet at se, indvendte nogle, at stavemåden gav for lidt viden om, hvordan ordene skulde udtales, idet man nærmest måtte karakterisere stavemåden som rigsmålets med nogle småændringer.

Frk. Sørensen bemærkede til disse udtalelser, at jo også jyskens stordigter, St. St. Blicher, i høj grad havde brugt den fremgangsmåde, ligesom hun også pegede på, at den antologi, som i 1902 var udkommet på »Det jydske Forlag« i Århus, og

hvori udgiveren Jeppe Aakjær havde udvalgt stykkerne, som var blevet taget med, viste samme fremgangsmåde. At der var stedbundne gloser fra begge sider af Randers fjord, var naturligt, da hun havde fået den skæbne at have to hjemstavne.

Året efter, altså i 1905, udsendte Bolette Sørensen på Albert Bayers forlag i Århus et lille bind jyske historier. Hun valgte at udsende den lille samling under et andet pseudonym end det, som hun brugte for sin produktion på rigsmålet. Det navneskjul hun valgte blev *Kræn Jyde*, altså den jyske form for Kristen, tilføjet jydernes kendingsnavn, når de befandt sig uden for Jylland, og bogens titel var »En Etterors-Manør aa anner Smaating i østjydsk Buenmoel«.

Samlingen indeholdt, foruden den historie, der gav navn til bogen, følgende tre fortællinger: »Bilegeren«, »Dæ va kommen Snak ud om –« og »Om hudden Met bløu gyut«.

Den, der giver sig i lag med titelhistorien med håb om at få lejlighed til at læse en rigtig soldaterhistorie, bliver skuffet. Det, der skildres, er jysk landboliv, sådan som det kan forme sig, når en så sjælden begivenhed som en efterårsmanøvre bliver ført hen over egnen. Men ellers er denne historie vel nok den bedste af samlingen; den morsomste er: »Dæ va kommen Snak ud om –«, og for at give læseren oplysning om det tvesprogede, er denne fortælling nedenfor gengivet på Hald mål, og som Bolette Sørensen har skrevet den.

Hald mål.	*Bogens tekst.*
Dæ wa komən snag u'ð om – – –	Dæ va kommen Snak ud om – – –
Dæ wa komən snag u'ð om i Blæ·sbyöweɹ te gamøl Kesdən Piəsdə wa dø' hi'əld plusəli unəɹ əð misjon'smø·ð i Blæ·sbynæjəɹ – hun haj ən dædəɹ diəɹ, te hun somtiəɹ åbhol·d sæ ve.	Dæ va kommen Snak ud om i Blæsbyover, te gammel Kjesten Pieste va dø hiel pludselig unner et Missionsmøed i Blæsbynejer – hun haj en Dætte dier, som hun somtins opholdt sæ ved.
Laus, den gamøl smæj i Blæ·sbyöwəɹ, haj· åsə hø'ɹd røqdəð å kam hjæm' te hans kuən Mæd å fåˈtål əð.	Laus, den gammel Smej i Blæsbyover, haj aasse hørt Rygtet aah kam hjem te hans Kuen Met aah faataald et.
»Å·, mæn Laus da, teŋgər u no åsə, de æ san· – så'ən əð gæwəsdə kwen·fålg, som Kesdən waɹ – hun wa rejdnåg gu'ə ve fadə fålg; mæn så'ən go'r əð jo ol·tiəɹ – di guə fålg, di sga føsd o sdæj – å· ja, a sga lå·w fåɹ, sigən əð beˈgraw'əls dæ blyw'əɹ, hja·də bön'! Kesdən Piesdə hun væl jo no någ ha bå·ðə sob å køð te henəɹ beˈgraw'əls, de slår id fæj'l – å sigən ən håvən krö·ns, dæ	– – – »Aah, men Laus, da, tænke Do no aasse, de æh sannd – saaen et gjæveste Kvindfolk, som Kjesten var – hun va rejtnok gue ved Fattefolk; men saaen gor et je aaltins – di gue Folk, di ska føst a Stej – aae ja, a ska Lov faah, sikken et Begrauels dæ blyue, hjaate Bønd! Kjesten Pieste hun vil je no nok ha baade Supp og Kjød te henne Begrauels, de slaar it Fejl – – aah sikken en Haavvin Kraaensi,

væl kom – di sga jo någ ha kågəkuənən fræ Bagərob – hun æ jo så døqdi, de æ Iŋəbå'rə; blåd di id så sga fo ma·wpi·n lisəm öwəɹ te Da'niəls i Dramsdrob, da gaməl Mo·dən dø· – di så· jo no, te de waɹ o sobən, te ði ol· sam'əl blöw' så reŋ· – dæ wa jo komən no sgidᵉri' i kæj'lən, så· ði – å· ja, dæ wa jo så'n ən snag om' əð, ka·w id håw· de, Laus –

dæ vil kom – di ska je nok ha Kokkekuenen fra Bakkerup – hun æh je saa dygtig de æh Ingeborg; blot di saa it ska fo Maupien, lissem øvve te Daniels i Dramstrup, da gammel Moten døe – di saae je no, te de var a Suppen, te di aald sammel bløu saa rinng – dæ va je kommen no Skidteri i Kejlen, saae di – – aae ja, dæ va je saaen en Snak om et, ka Do it houe de, Laus – – –

Do komə da te' å klebəs, en·ən Kesdən sga beᵉlgraw·əs. Ded ho'r æ så låŋ' –«

– Do komme da te aah klippes, innen Kjesten ska begraues. Det Hoer æh saa laang – –«

»Ja, mæn a sdor å teŋgər əᵉlpo Mæd – – te diəɹ må vi da gi' ən pæ'n krön's, hæjəɹ åsə ən swesgətæɹd – de veð a jo no id – de må do jo no sjæl' om.«

»Ja, men a stor aah tænker æ po, Met – – te die maa vi da gi en pæn Kraaens, elle aasse en Svedsketæert – de ved a je no it – – de maa Do je no sjelv om.«

»I· næj' – rejdnåg om vi væl, Laus, a tråw'əɹ, do æ gal', sgu vi gi dæm· krön·s å·b i den' sduə gåɹ – næj, de beᵉhöwəɹ så'n småfålg som wos sgam id – di gi'ər id wos nå·ð nuə tiəɹ.«

– – – »Ih, nej – rejtnok om vi vil, Laus, a troue, Do æh gal, sku vi gi dem Kraaens opp i den stue Gaarrd – nej, de behøue saaen Smaafolk som vos skam it – di gier it vos nue nouen Tier.«

»Ja, mæn Kestən hun hå jo ol·ti wod så fleŋ å så tjænəsdajdə – de ve' w jo da, Mæd –«

»Ja, men Kjesten hun haa je aaltins vot saa flink aah saa tjenstaite – de ved Do je da, Met – –«

»De·· r a li· ki'əɹ, Laus, – de ·· jo no da åsə manə o'əɹ si·n, Kestən hå haj' nå·ð å ro· fåɹ, å den oŋ· kuən, hun hå olə wod få gæw'.«

»De er a lieg kier, Laus – de æh je no da aasse manne Oer sien, Kjesten haa haj nue aah roe faah, aah den unng Kuen, hun haa aalle vot faah gjæv.«

»A tøgəs jo no li·gåd, te· w sgu ben· ən bedə krön's o no blomsdəɹ, vi hå jo någ hæᵉlru·ð i kal·gån' –«

»A tøkkes je no lieggodt, te Do sku bind en bette Kraaens a no Blomste, vi haa je nok herued i Kalgaand – –«

»A tråw'əɹ, do væl, Laus – så'n no sgid, hwa tråw'əɹ do, di re'nəɹ så'n ən krön's fåɹ, a æ ves po, de blywə jænə pærləkrön·s, dæ komə diəɹ.«

»A troue, Do vil, Laus – saaen no Skidt, hvad troue Do, di rejne saaen en Kraaens faah, a æh vis po, de blyue jenne fineste Perlekraaensi, dæ komme die – –«

De wa ba·qərəns kuən, dæ kam en' o da'rən.

De va Bagerens Kuen, dæ kam ind ad Daren.

»Vi snagəɹ om krön·s. Laus å mæ, tøgəs

– – »Vi snakker om Kraaensi, Laus

di id åsə, te pærlekrön·sən æ di ol'könesd, maðəm Jesbesən?«

aah mæ, tøkkes Di it aasse, te Perlekraaensiren æh di aalnekjønnest, Madam Jespesen?«

»Ja, di æ så wal-a ka håw·, te An Dårəð wa så ki' o'əð, den' gåŋ' Jæns Bu's wa dø' – hun fæg jo så manə krön·s – hun vil jo no møð' hæjəɹ ha haj' pæŋən, så· hun. Sårən Vælleŋs kuen haj jo gin· henər əð fo·ɹlo'r i sdæj'əð fåɹ krön's, de wa hun jo no så glå' ve –. A væl åsə någ sæj·, te hwes wo'hæ·ɹ sgu go hæn' å ta Laus, så vil a jo væ miəɹ glå' ve pæŋən –«

»Ja di æh saa val – – a ka houe, te An Dorret va saa ki o et, den Gaang Jens Buus wa døe – hun fik je saa manne Kraaensi – hun vild je no møj hejer haa haj Pengen, saae hun. Saaren Wellings Kuen ha je gie hend et Foerloer i Stejet faah Kraaens, de va hun je no saa glaa ved – – a vil aasse nok sej, te hvis Vohæer sku go hen aah ta Laus, saa vild a je væ mie glaa ved Pengen – – –«

»De vild jo nu alligevel ikke synes om, Mette, hvis der ikke kom en eneste lille Krans paa Lauses Kiste – – –«

Hvad sier Di, Kirsten Pedersdatter, vi taler om Kranse, holder Di mest af Perlekransene eller af de grønne?«

Kesdən Piəsdə haj lisə sdæl·farə logəð sdåw·da'rən åb å sdogən henə bedə mil· anseqd enən fåɹ.

(Kjesten Pieste ha lisse stilfarre lut Stoudaren op aah stukken henne bette milld Ansigt innen faah.)

»O di grön·, maðəm Jesbesən, o di grön· – de gö jo no ol· fin· fålg –« Å så låw' hun så få'nöw'əle, de gjåw· gaməl Kesdən – hun wa no komən hi'əld enən få da'rən.

»A di grøen, Madam Jespesen, a di grøen – – – de gjø je no aald finn Folk – –« Aah saa lou hun saa faanøuelet, de gjou gammel Kjesten – hun va no kommen hielt innen faah Daren – – –

»Di pærləkrön·s dæm· håɹ a no olə kun li· – de æ da no grem' sgid, næ· a må sæj·, hwa a men'əɹ –. Væ så gu'ə, Mæd, a hå'r ən bedə pöls te' ðə, a hå wod niəɹ ve Line å hjælb henəɹ å slaqd.«

»Di perlekraaensi dem haar a no aalle ku lid – de æh da no grem Skidt, næe a maa sej, hvad a miene – – – Væ saa gue, Met, a haar en bette Pøls te Dæ, a haa vot nie ved Line, aah hjælp hend aah slagt.«

Kesdən hivər ən gu'ə mædəsdepöl·s, dæ wa swøvd en' i' ən a'vi's, fræm' unə henə fåɹkle·.

Kjesten hivver en gu Meddistepøls, dæ va svøvt ind i en Avis, fram unne henne Forklæd.

»Å·, mæn Kesdən da, do hå no ol·tiəɹ

»Aae, men Kjesten, da, Do haae no

wod så gu'ə ve vi småfålg – de wa li· de, Laus å mæ kam te' å snag om.

aaltins vot saa gue ve vi Smaafolk – – de va lieg de, Laus aah mæ kam te aah snak om – – –

Ja, mæn Kesdən da – Laus kam såmən å så·, te do wa dø'.«

– – Ja, men Kjesten, da – – Laus kam saamænd aah saa, te Do va dø!«

»Så å – næj·, de æɹ a jo da id, ka i någ si' –.«

»Saa – aa – nej, de er a je da it, kan I nok si – –. «

»A ka da si', te a ka gåd fo sdo·n te' å blyw klebəð enən a sga te beˈgraw'əls mæ dæ, Kesdən,« så· Laus lisə senə.

»A ka da si, te a ka godt fo Stoen, te aah bløu klippet, innen a ska te Begrauels med Dæ, Kjesten,« saae Laus lisse sinnet.

»Mæ gus hjælb, Laus, Line ka id gåd unvæ·ɹ mæ iˈno – hun hå'ɹ ol· di bön'.«

»Med Guds Hjælp, Laus, Line ka it godt undvæer mæh endno – hun haae aald di Bønd – – –«

Som det allerede ses af ovenstående er der ikke gjort forsøg på at omskrive madam Jespesens replikker. Der fandtes for en menneskealder siden i hver landsby en enkelt, eller undertiden nogle få stykker – især kvinder, der mente, de var kommet så højt på strå, at det ikke kunde sømme sig for dem at tale byens eller bygdens folkemål; men de havde både for lidt viden og træning til at kunne tale det danske rigsmål. Det var derfor ret tilfældigt, når deres tale blev forvrænget rigsmål, og når den i enkelte gloser eller sætninger blev stedets folkemål, fordi de ikke havde vingefang til at nå derhen, hvor de mente at burde være. I de egentlige landsbyer vakte den slags fremtoninger jo kun munterhed; men de dannede ikke skole, og deres kaudervælsk gik i graven med dem. Om nogen af den slags mennesker har været med til at præge målet i en eller anden stationsby, er det måske mere vanskeligt at udtale sig om; men det ligger jo heller ikke for her.

Bolette Sørensens jyske sprog er som foran fremhævet, tvepræget, og det er vel ganske naturligt; thi da hun i 1905 udgav »En Etterors-Manør aa anner Smaateng i østjydsk Buenmoel«, havde hun allerede boet i Hald i 23 år, det vil sige, at når man fradrager hendes højskoleophold og læretiden i København, havde hun været lige længe dels i hendes hjemstavn og dels i Hald, og med hendes hyppige besøg omkring i hjemmene i hendes virkekreds, er det en selvfølge, at hun lærte egnens mål så nogenlunde. – Men selv om hun kunde målet, og måske også nok kunde tale det, når hun var sammen med folk, der var målfaste, så var det noget helt andet at sætte det på papir, så andre kunde både forstå indholdet og slutte sig til udtalen.

Med hensyn til forståelsen blev resultatet godt. Ordføjningen er jysk, og sprogtonen er helt ægte, og for dem, der kender både målet mellem Randers og Mariager fjorde og målet syd for Randers fjord går det såre godt; de generes ikke af, at nogle gloser er kendt det ene sted og ikke det andet. For dem er forståelsen lige let, enten der står *ol·tier* eller *aaltins*, *nå·ð* eller *nue*, *møð'* eller *møj*, *krön·s* eller *kraaens*. Ommerboen vil sige, at der mangler et udlyds-*r* hist og her, og en åbo vil mene, at der

er for mange udlyds-*r*; men både ommerboen og åboen vil godkende målet som jysk.

Bolette Sørensens lydbetegnelse i hendes jyske produktion er derimod af en sådan art, at der kan indvendes adskilligt imod den. Det vilde imidlertid have været endnu mere mærkeligt, hvis hun havde magtet at gennemføre en konsekvent og regelbunden lydbetegnelse, da hun ikke havde lært fremmede sprog og heller ikke fået nogen videre træning i dansk fonetik; hun bestod sin lærerindeeksamen, før den slags ting havde fundet indpas på seminarierne. Men dertil kommer endnu en ting, som må tages i betragtning ved bedømmelsen; hun skrev for at blive læst og ikke for at give noget tro billede af et eller andet folkemål, og hun havde den opfattelse, at jo mindre hun i sin skrivemåde fjernede sig fra rigsmålet, jo nærmere vilde hun komme det mål, som hun stred for – læsere.

Når der nu i det følgende bliver gjort opmærksom på nogle unøjagtige lydbetegnelser og andre småting, må man altså – ifølge ovenstående – ikke gå ud fra, at Bolette Sørensen var uvidende om disse ting; det kan meget godt være, at hun har ment at tjene sit formål bedre ved at skrive, som hun har gjort.

*

Skønt målet både i Ommersyssel og Åbosyssel har *w* foran bagtungevokaler, er der kun brugt *v*, altså *va* ikke *wa*, *vot* ikke *wod*. Hvor målet har *w* i stavelseudlyd, er der brugt både *v* og *u; gjæv*, *lov*, *bløu*, *trou*, for *w* efter konsonanten er brugt *v: hvad*, *svøvt*. *D* bruges undertiden til at betegne længde ved *l* og *n: vild*, *bind*. For *ŋ* bruges overalt *ng*, foran *k* dog kun *n*, undertiden skrives *nng* for at betegne længde: *rinng; vv* bruges et par gange for at betegne længde: *øvve*, *hivver*. Hvor rigsmålets stavemåde har holdt fast ved *i* og *e*, selv om udtalen er blevet *e* og *æ*, følges rigsmålets lydbetegnelse: *bind*, *sjelv*. Bogstaver, der ikke dækker nogen lyd, stammer vel også fra rigsmålsindvirkning: *sjelv*, *godt; d* betegner overalt både *d* og *ð; e* bruges undertiden til at betegne stød: *foer*, *loer*, men beholdes også, når stødet falder bort: *foerloer*. Der findes en del uregelmæssigheder og inkonsekvenser: *grim*, *grem; aah* betegner nogle steder *å·*, andre *å; å·* betegnes også *aae; at æh* står for *æ* »er« synes mærkeligt, men er gennemført ret konsekvent. Ommerboens *o* i *o sdæj*, *o da'rən* gengives i åbomål med *a*.

Her skal ikke drages sammenligninger med lydbetegnelsen i andre af den lille bogs historier, men dog tilføjes, at lydbetegnelsen set med en sprogmands øjne langt fra er bedre i disse[2]).

Det vilde have været et under, om ikke Bolette Sørensen – skønt tilhørende det svage køn – i tidens løb var blevet påbyrdet visse hverv, som byen eller kollegerne skulde have udført. Hun var medlem af byens første menighedsråd og i en årrække

[2]) Sprogforskerne ville nu – 18 år efter at Niels P. Bjerregaard skrev denne afhandling – formulere deres opfattelse adskilligt skånsommere. Bolette Sørensens retskrivning går på flere punkter i retning af at gengive dialektens indre lydsystem, en bestræbelse, der i vore dage omfattes med betydelig interesse af sprogteoretikere. (Red.).

medlem af tilsynet med plejebørnene i pastoratet. Hun måtte også gøre tjeneste i den stedlige lærerkredses bestyrelse, ligesom hun 1910–13 var landsbylærerindernes repræsentant i »Danmarks Lærerforening«s hovedbestyrelse. Sådanne hverv røgtede hun, så længe hun havde dem, med omhu og dygtighed; men hun var altid glad ved at slippe af med dem igen; hendes hu stod til at skrive, ikke til offentlig virksomhed.

I 1904 skiftede hun medarbejder ved skolen. Schmidt trådte tilbage og efterfulgtes af Marcus Jensen; men også med den nye kollega var samarbejdet godt og fordrageligt; dog som årene gik, havde Bolette Sørensen fået en skade i det ene ben, hvilket førte med sig, at hun flere gange og i længere tid måtte holde vikar til at passe embedet, hvorfor hun også i en tidlig alder – forholdsvis da – tog sin afsked, nemlig i året 1920.

Hun var groet sådan fast i byen, at hun også ønskede at nyde sit otium der, og det hus, som hun lejede, blev en samlingsplads for de unge, når deres årlige dilettantstykke skulde indstuderes, og det blev et sted, hvor hendes venner og bekendte gerne kom; thi Bolette Sørensen beholdt sit gode humør, sin levende interesse for alt, hvad der foregik om hende, lige til hun døde den 23. september 1931.

Men havde hun fået så fast rod i Hald, at hun ikke forlod byen, da ingen pligter mere bandt hende til den, så glemte hun aldrig sin fødeegn, og i mindet om, at det tit var svært for fattige folk at slå sig igennem, stiftede hun, da hun i årenes løb havde fået lidt lagt til side, som det hedder i Ommersyssel, et legat – bestyret af biskoppen i Århus –, hvis renter skal uddeles til »værdige trængende« i hendes fødeegn. Hun vilde derigennem vise, at selv om hun havde fået bedre kår at leve under, havde hun ikke glemt, hvilket befolkningslag hun var udgået fra. Hun ønskede at vise, at hun stadig vedkendte sig dem.

For at give et indtryk af Bolette Sørensens store arbejdsevne og myreflid skal her gives en liste over alt, hvad hun har udsendt i bogform, eller som hun lod fremkomme i tidsskrifter og andre periodiske publikationer. Hvad hun nu og da lod fremkomme i dagblade, er der ikke taget hensyn til. Årstallene betegner trykkeår, ikke tidspunktet for bogens eller historiens tilblivelse:

1901. Maren Madsdatter. Søndagsbladet 1901 10. årgang.
De to Valmuer. Eventyrskatten 1901. Grønvald Fynbos Forlag.
1903. Mens Sneen føg. Wisbechs illustrerede Almanak 1903. 51. årgang.
1904. Maren i Kærgaarden. Miloske Boghandels Forlag, Odense.
1905. En Etterorsmanør aa anner Smaateng i østjydsk Buenmoel. Albert Bayers Forlag, Aarhus, Albert Bayers jydske Bibliotek Nr. 9.
Oldfruen paa Klarasborg. Wisbechs illustrerede Almanak 1905. 53. Aargang.
Den graa Fugl. Eventyrbogen 1905. Grønvald Fynbos Forlag.
1906. Store-Lykken og Lille-Lykken. Miloske Boghandel, Odense.
Skatten, en Historie, nærmest for de unge. Søndagsbladet 1906. 15. Aargang.
Skyllehuset, en eventyrlig Historie, nærmest for de unge. Wisbechs illustrerede Almanak 1906, 54. Aargang.
Det morsomste. Historiebogen 1906. Grønvald Fynbos Forlag.
1907. En Bedrift. Historiebogen 1907. Grønvald Fynbos Forlag.

1908. Østergaard og Vestergaard. »Folkelæsning«s Forlag, København.
En stille Julehistorie. Søndagsbladet 1908, 17. Aargang.
Drengene i de to Skovhuse. Historiebogen 1908. Grønvald Fynbos Forlag.
1910. Vilhelmine. »Folkelæsning«s Forlag, København.
1916. Lykkehuset. E. Jespersens Forlag, København.
1919. Indkvartering. Albert Bayers Forlag, Aarhus. Albert Bayers jydske Bibliotek Nr. 26.
For en Gaangs Skyld eller Den siest Valgdau. Albert Bayers Forlag, Aarhus. Albert Bayers jydske Bibliotek Nr. 27.
De Livsens Draaber. Historiebogen Børnenes Julebog 1919. Grønvald Fynbos Forlag.
1920. Drengene i de to Skovhuse. Optrykt i Alverdens Eventyr. Grønvald Fynbos Forlag.
1921. Under Snefog. Wisbechs illustrerede Almanak 1921. 69. Aargang.
1925. Per fra Amerika. S. Nielsen-Hovges Forlag.
Kærlighed og Pædagogik. S. Nielsen-Hovges Forlag.
1926. Lige Børn leger bedst. S. Nielsen-Hovges Forlag.

Litteratur:

Folkelæsning 1908. S. 301–302. – Lærerne og Samfundet, København 1914. 1. Bind, S. 446ff. 2. Bind, S. 177. – »Folkeskolen« 1920, S. 535 og 1931, S. 725. – Randers Dagblad 24.-9. og 2.-10. 1931. – Dansk Portrætgalleri. V Bind. – Danmarks Kirker 1909, Sp. 698.

Efterskrift: Ovenstående skildring af Bolette Sørensen fik jeg i juli 1940 fra Niels P. Bjerregaard, ledsaget af et brev, hvori det hed: »Nu er fuldbyrdet, hvad De for en 3 Aar siden sagde til mig, var min Pligt, og hoslagt finder De Resultatet. Nu vil jeg ikke gerne have det opfattet saadan, at jeg ønsker at lægge Beslag paa Pladsen i »Sprog og Kultur«, men ønsker De hoslagte, er det til Raadighed, ellers faar jeg det nok Retur«. Senere fik jeg lov til at beholde manuskriptet og benytte det ved lejlighed. Gennem sit personlige bekendtskab med Bolette Sørensen og nøje kendskab til hendes forfatterskab havde Bjerregaard (som optræder anonymt i skildringen ovenfor) alle betingelser for at give fyldig og god besked om forfatteren og hendes sprog. Kun bedrøver det mig, at han ikke selv fik afhandlingen at se på tryk.

Peter Skautrup.

LIDT NØRREJYSK LYDHISTORIE

Af *K. Ringgaard.*

Et af de karakteristiske træk i den vestjyske dialekt er som bekendt det såkaldte vestjyske stød, der findes overalt foran p, t og k, hvor disse lyd står i oprindelig indlyd, hvadenten lyden foran er en vokal eller en konsonant.

Vesthimmerland, Mors, Nordty og Vesterhanherred kender også til vestjysk stød. Her er brugen imidlertid indskrænket i forhold til den vestjyske. Man har nemlig kun vestjysk stød på vokal foran p, t, k, derimod ikke på konsonant. Det hedder altså f.eks. *kna'p* knappe, *læ't* lette, *sna'k* snakke, medens det hedder *awtən* aften, *hent* hente, *malk* malke, *tæŋk* tænke.

Imidlertid findes der nogle bemærkelsesværdige undtagelser fra denne regel i Himmerland og på Mors. Vi har nemlig her stød i forbindelserne *–v't–* og *–q't–* (som kun findes i verbers fortidsformer), f.eks. *slæv't* slæbte, *rov't* råbte, *koq't* kogte, og i forbindelsen *–j't–*, f.eks. *røj't* røgte, *hæj't* hægte, *knæj't* knægte, *næj't* nægte, *løj't* lygte.

Fra den sidste regel er der dog nogle overraskende undtagelser, der bliver lig hovedreglen. F.eks. har *fløjt* fløjte, *skøjt* skøjte ikke stød.

Den, som kender lidt til sproghistorie, vil straks se, at ordene uden stød også havde –jt– i gammeldansk, medens ordene med stød i gammeldansk havde –kt–. De er altså trods alt ikke helt ensartede, men det gør jo blot sagen endnu mere forbavsende, for hvorledes kan de nulevende himmerlændinge og morsingboer på et *–jt–* høre, om det er oprindeligt eller ej?

Denne skelnen mellem gammelt *jt* og gammelt *kt* leder imidlertid tanken hen på naboerne nord for Limfjorden. I Vendsyssel, Hanherrederne og det nordlige Ty skelner man også, således at *jt* er bevaret, medens *kt* er assimileret til *ʈ* eller *t*. I det nordenfjordske har kun Sydty *kt* > *jt*. Grænsen går mellem Hundborg og Nørhå sogne.

Sammesteds går en anden grænse, nemlig for vestjysk stød. Sydfor har man stød som i det øvrige Vestjylland, men nordfor har man som nævnt kun stød på vokal. Kommer man vandrende sydfra, vil man altså først høre udtalerne *fløj't, skæj't, røj't, knæj't, løj't, hæj't, næj't* og derefter *fløjt, skæjt – rø't, knæ't, lø't, hæ't*. I selve grænsesognet Hundborg hører man imidlertid skiftende udtale. Medens man her altid siger *fløjt* og *skæjt*, vakler man mellem *hæ't* og *hæj't, knæ't* og *knæj't, rø't* og *røj't* o.s.v. Det er altså tydeligt, at udtalen med *jt* her trænger frem sydfra og fortrænger den gamle udtale med blot *t*. Det ses også, at man overfører stødet fra det gamle *hæ't, rø't* til det nye *hæj't, røj't*, men at man ikke derfor indfører stødet i *fløjt, skæjt*.

Her i Hundborg sogn er det altså vi finder forklaringen på den ved første øjekast så forbløffende forskel mellem de to slags *jt* i Himmerland og på Mors. Det samme må jo være sket der. I disse egne har man tidligere haft samme udtale med assimilation af *kt* > *tt* som nord for Limfjorden. Senere er så udtalen med *jt* trængt ind sydfra.

Denne konklusion bekræftes af stednavneforskningen. Landsbyen *Klejtrup* i det sydlige Himmerland hed i 1365 *Klækthorp*. I 1400- og 1500-tallet veksler skrivefor-

merne *Klettrup* og *Klejtrup* og først fra 1600-tallet går *Klejtrup* af med sejren (se Viborg Amts Stednavne, s. 115). – Ligeledes veksler i samme tidsrum skriveformerne *Eithorp*, *Edrup* og *Ederup* for *Ejdrup* i Års herred, men her stammer de sidste former dog fra mindre pålidelige kilder (ifølge oplysning fra Stednavneudvalget).

Her er vi altså oven i købet så heldige, at vi får et fingerpeg om, hvornår denne udtaleforandring er sket, hvilket sjældent er tilfældet inden for dialektforskningen.

I visse tilfælde, nemlig ved verber, er den gammeldanske lydforbindelse *–kt–* opstået under bøjningen. Her bliver forholdene mere indviklede, idet analogien fra de andre verbalformer sætter ind. Vendsyssel har ikke assimilation, men *gt* (ifølge J. M. Jensen: Et Vendelbomåls Lyd- og Formlære 1897–1903), formentlig udviklet af et ældre *qt* (Feilberg har blot former med *qt*). På Mors og især i Vesthimmerland er billedet mere broget. Almindeligst er den ventede udtale *–j't–*, f.eks. *smaj't* smagte, *bruj't* brugte. Men også *–q't–* med *q* analogt fra infinitiv og præsens er hyppig, f.eks. *sluq't*, slugte, *koq't* kogte. Og spredt kan man træffe udtalen *gt*. Enestående er den morsingske form med assimilation *ljɛ't* legede (Jens Lund: Morsingmålets Lyd- og Formlære 1932 § 624). Som det vil ses, har ordene imidlertid alle vestjyske stød, når de er modtagelige derfor, og i fortsættelse af ovenstående må man derfor drage den slutning, at årsagen hertil er den, at vi også her tidligere har haft assimilation.

Tilbage står nu at forklare det vestjyske stød i præteritumsformer som *rov't* råbte, *slæv't* slæbte, *tav't* tabte. Her er vi på mere usikker grund. Tør vi mon gå endnu et skridt ad analogiens vej og slutte, at vi også her tidligere har haft en assimilation *pt* > *tt* og derfor har fået stød? Tanken finder støtte i nogle stednavneformer, der er fremdraget af Peter Skautrup i artiklen »Klusiler og »yngre« stød i vestjysk«, APhS 1928 s. 47f, nemlig *Vittrup*, Lørslev s., Morsø sdr. h., 1435 *Wibthorp; Vittrup*, Bedsted s., Hassing h., 1437 *Wibtorp; Vittrup*, Børglum s. og h., 1448 *Wiptorp; Ottrup*, Skørping s. Hellum h., 1477 *Wbbedorp*. Men det er vel desværre for lidt til, at man kan drage nogen sikker konklusion?

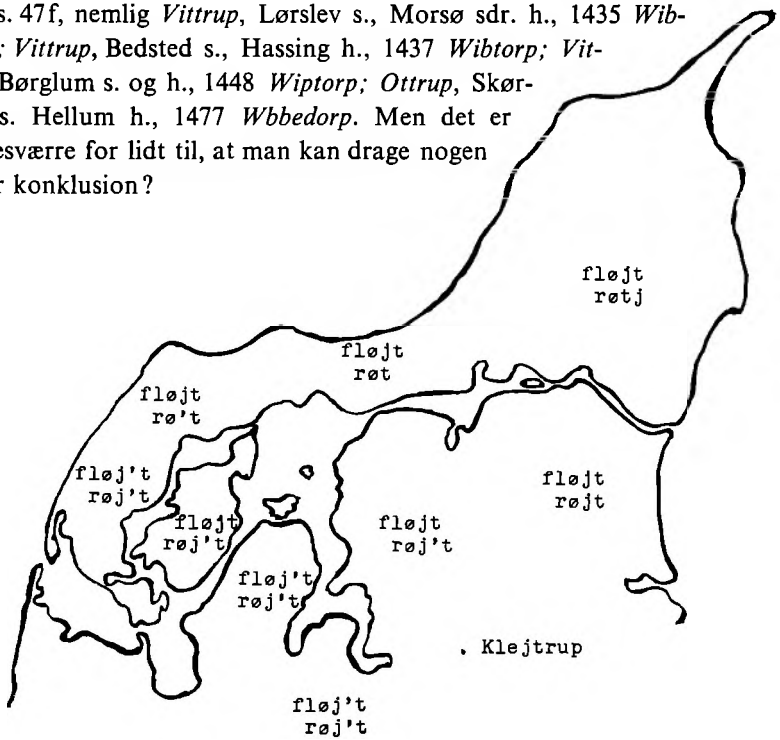

Indsendt litteratur

Lis Jacobsen: Og aldrig før var roserne så røde. – Særtr. af Politikens kronik 15.-7. 1958. – Svendborg amts bebyggelsesnavne. Udg. af Stednavneudvalget ved John Kousgård Sørensen. (Danmarks Stednavne Nr. 13) – To højkirkemænd. Brevvexling mellem bisperne H. Stein og J. Swane. Ved P. G. Lindhardt og Jørgen Swane†. – Svenska landsmål. 1957. – Sokkelund herreds tingbøger 1628–30. 2. Hefte. Udg. ved Ole Krarup Pedersen. – Ballerup historiske Forening 1958. – Betænkning vedrørende uddannelsen af husholdningslærerinder. 1958. – *Lars Alfvegren:* r-genitiv och are-komposition. (Studier till en svensk ortnamnsatlas. 10). – *Didrik Arup Seip:* Hunkjønnsformen i norsk folkemål. Særtr. af Dagbladet 27.-1. 1958. – *Bjarne Berulfsen:* Et blad av en Summa dictaminum. Avh. utg. av Det no. Vid.-Akademi. 1953. – *Per Nyquist Grøtvedt:* Skriftspråktradisjon ved Hallvardskirken og Mariakirken i Oslo 1350–1450. Skr. utg. av Det no. Vid.-Akademi. 1954. – *Kristian Jeppesen:* Paradeigmata. Three Mid-fourth Century Main Works of Hellenic Architecture. Reconsidered. – *Aarno Maliniemi:* Några svenska och danska liturgiska och dylika tryckta böcker från katolska perioden, tidigare i finsk ägo. Særtr. af Archivistica et Mediævistica Ernesto Nygren oblata. – *Aarno Maliniemi:* Zur Kenntnis des Breviarium Aboense, Cod. Holm. A 56 (Documenta Historica. IX). – *K. G. Ljunggren* och *S. Benson:* Litteraturkrönika 1957. Særtr. af Arkiv. – *K. G. Ljunggren:* Skråpuk. Særtr. af Nysvenska studier. 36. – Sydslesvigske sagn. Ved Helge Noe-Nygaard. – *Edvard Berg:* Den jydske Handelsstands Centralforening 1883–1958. – *Carl Ivar Ståhle:* Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 2) – Sever Pop et Rodica Doina Pop: Premier répertoire des Instituts et des Sociétés de linguistique du monde. – *Josef Szövérffy:* Volkskundliches in mittelalterlichen Gebetbüchern. (Vid. Selsk. Hist.-filosofiske Meddelelser. Bd. 37. nr. 3). – *Erik Iversen:* Papyrus Carlsberg Nr. VII. Fragments of a Hieroglyphic Dictionary. (Vid. Selsk. Hist.-fil. Skr. Bd. 3, nr. 2). – Søkelyset mot språkformen. Utg. av Statens Rasjonaliseringsdirektorat. – Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. XX. – *Holger Steen Sørensen:* Word-Classes in Modern English. – Orbis. VII. No. 1. – *Svend Andersen:* Tidlig Skilsmisse. Særtr. af Den da. Realskole. – *Caspar Paludan-Müller:* Videnskab og Skole. Selvbiografi og taler. – Arv. Vol. 13. 1957. – Limfjorden. Turistforeningen for Danmark. Årbog 1958. – Det kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. 1957. – Det kgl. Norske Videnskabers Selskab. Forhandlinger. Bd. 30. – *Augusta Thejll Clemmensen* og *Villa Thrap Wahl:* Spansk høne og andre retter. 1951. – *Villa Thrap Wahl:* Födselsdagskalenderen. Ord om kjærlighet til alle dager. – *Gudmund Schütte:* Thit Jensen og Sproget. Særtr. af Bogen om Thit Jensen. – *R. W. Zandvoort:* Three Grammarians: Poutsma - Jespersen - Kruisinga. Særtr. af Moderna språk. 1958. – *Per-Edwin Wallén:* Die Klage gegen den Toten im nordgermanischen Recht. (Rättshistoriskt bibliotek. V). – *Gösta Holm:* Syntaxgeografiska studier över två nordiska verb. (Skr. utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet. 4). – *Shakespeare:* Henrik IV. Oversat af Niels Møller, udg. af Dansklærerforeningen ved Alf Henriques. – *Ingrid Bruzelius* og *Evert Ullstad:* Dansk lyrisk digtning i udvalg. – Nyere dansk prosa. Fra J. P. Jacobsen til Martin A. Hansen. Udg. af Ingrid Bruzelius og Evert Ullstad. – *Peter Raunsholm:* Verdensdumheden. – *Peter Michelsen:* Den sjællandske krog. Særtr. af Budstikken. – *Axel Steensberg:* Trælværk - Trelleborg. En kulturhistorisk skitse. Særtr. af Budstikken 1958. – *Troels Fink:* Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864. – Language. Vol. 33. 3, 1–2. – *Hans Veirup:* Bemærkninger om forkortelsen af lange klusiler og vestjysk stød i ord af typen *æ'k* æg. Særtr. af Sprog og Kultur. – *Alfa Olsson:* Om allmogens kosthåll. 1958. – *Sven Møller Kristensen:* Digtningens teori. 1958. – Varbergs Museum. Årsbok 1958 red. av Albert Sandklef. – *Elias Wessén:* Runstenen vid Röks kyrka. – *Samme:* Om vikingatidens runor. (Filologiskt arkiv. 6). – *H. P. Hansen:* Hedebønder i tre slægtled. – *Edvin Lagman:* Studier över Nuckömålets nominale ordbildning. (Acta Universitatis Stockholmiensis. New Series. I). – *Reidar Djupedal:* Bendix Christian de Fine: »Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse«. Anm. (Særtryk af Heimen. X). – *Hans Henrik Engqvist:* En gård i Adelgaden. – *Elisabeth Hude:* Henriette Hanck og H. C. Andersen. – *Helge Søgaard:* Lertøj fra nørrejyske museer. – Nämnden för svensk språkvård. Årsberättelse för 1957. – *V. Dybdahl:* Erhvervsarkivets nye lokaler. Særtr. af Nordisk arkivnyt 1958. – Nationalmuseets etnologiske undersøgelser Sp. 1. nr. 24. Forlovelse og Bryllup. 1957. – Meddelelser om Folkeskolen, Ungdomsundervisningen og Læreruddannelsen for året 1956. Udg. ved Alb. Michelsen og Hans Kjems. – *Edvin Lagman:* Studier över Nuckömålets nominale ordbildning. (Acta Universitatis Stockholmiensis. 1). – Danmarks gamle Landskabslove. Tillæg til Bind IV. Knud Mikkelsens, Glosser og Thords Artikler, udg. af Erik Buus. Den plattyske tekst udg. af Peter Jørgensen. 3.–4. hæfte. – *Svend Aakjær:* Carl Klitgaard 1868–1957. Særtr. af Jyske Samlinger. – Skrifter utg.

av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. 1956. I–II. – Avhandlingar utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. 1956. – Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Årbok 1956. – Anales del Instituto de Linguistica. VI. – *Anne Holtsmark:* Innledning (til Den legendariske Olavs saga). Særtr. af Corpus Codicum Norvegicorum Medii Aevi. – Selskab for nordisk Filologi. Årsberetning for 1956–57. – Nordisk tidskrift. 1958. Häft 1. – Leonora Christina Grevinde Ulfeldts franske levnedsskildring 1673. Faksimile. Indl., overs. og oplysninger af C. O. Bøggild-Andersen. – *Hallfrid Christiansen:* Fra moderne dialekt til prehistorie. Særtr. af Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. XVIII. – *Paul la Cour:* Græske Digte. Med Raderinger af Karen Westman. – *D. Arup Seip:* Den etterhengte artikkel i nordisk. Særtr. af Norsk tidsskrift for sprogvidenskap. XVIII. – *Samme:* Hunkjønnsformen i norsk folkemål. Særtr. af Dagbladet 27.-1. 1958. – Budkavlen. 1956. 1–4. – *Jens Aggebo:* Up-up og Skrabadæus. (Prosit. 31. årg. nr. 5. 4ff.)

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE 10.58